

Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 17

Vanredni broj

Oktober 2024.

Ana Šomlo

Autobiografija

Naša kuća u Negotinu bila je žuto okrečena sa velikim širokim prozorima. Da bih pogledala na ulicu morala sam da privučem stolicu i pomaknem narandastu zavesu sa crvenim tačkama i lišćem kestena na njoj. Volela sam da gledam decu preko puta, u školskom dvorištu, koja su trčala za loptom. Moja sestra Milana, zvali smo je Beba, bila je starija od mene tri godine i već je krenula u školu. Čini mi se da se njena učiteljica zvala Slavka. Dozvoljavala je Bebi da me dovodi ponekad u školu, pa sam čak, na kraju školske godine, dobila kao nagradu za lepo vladanje i učenje, knjigu o junaku Kraljeviću Marku. Ne znam ko je knjigu kupio, verovatno moja mama, jer sam morala da imam sve što i moja starija sestra ima. A zašto baš knjigu o junaku? Pa, jer sam bila hrabra. Tukla sam se i sa jačima od sebe. Mama je često pričala kasnije –da su Bebine drugarice jednom došle kod nje i dozivale je, ali ih ona nije čula. Mama se pojavila na prozoru i rekla: “Uđite deco, mi kapiju ne zaključavamo.” Devojčice su se zgledale, a onda su odgovorile: “Dobro, ali nemojte da pustite Anu na nas!” Mama je bila zbunjena njihovom molbom. Kasnije joj je Beba objasnila da ih ja bijem i da me se plaše kao psa. Nisam bila ljubaznija ni sa gimnazijalcima. Jednom sam na ulici doviknula, kada me je zafrikavao, da će mu moja mama dati *devojk*u ako bude bezobrazan. On je to blagonaklono prihvatio i smejao mi se. Požalila sam se mami, a ona mi je objasnila da se loša ocena daje za neznanje, a da *devojka* ima drugo značenje.

I pored preke naravi, već u ranom detinjstvu imala sam mnogo prijatelja. Pre svih Dragana, Nadicinog brata, zbog koje je Beba često plakala, jer nije bila dobra prema njoj, a sedele su u istoj đlačkoj klupi. Dragan je išao u gimnaziju, kao i njegov stariji brat, Aca. Nina je, čini mi se bila njihova najstarija sestra i nju sam obožavala. To je bila porodica Jonović, dve kuće bliže centru grada od naše. Oni nisu imali mamu, što je meni bilo

neshvatljivo i stalno sam ih pitala – gde je ona, ali mi nikada nisu odgovorili. Živeli su sa bakom, sedom, mršavom, pogurenom staricom koja je volela da se kupa u kadi sa orahovim lišćem, gde je jednom upala u haljini, pa su je jedva izvukli.

Pored naše kuće bila je vila doktora Kostića, ćutljivog, ozbiljnog čoveka. Njegova žena zvala se Mica Kostićka, bila je jako glasna i vesela dok se ne razljuti. Imala je crvenu mašnu u tršavoj kosi i nosila bluze sa šunka rukave, čini mi se i tirolsku haljinu. Bila je besna kada smo ulazili u dvorište da krademo voće i drala se piskavim glasom na nas. Imala je sluškinju, koju smo zvali Balava Nata, što je nju dovodilo do belog usijanja. Jednom su me deca, kao najmlađu i najnižu, s obzirom da nisam mogla da dohvatim grane sa voćkom, postavili da ćuvam stražu. Zamislila sam se i kada sam je ugledala i viknula: “Bešte, deco, ide Balava Nata!” bilo je kasno. Prebila je svakog do kog je stigla. Nije problem bio tako veliki u tome što su dobili batine, već zbog “Balave Nate”.

Mi smo kod kuće imali Anku, služavku, koju sam jako volela. Ona mi je pekla palaćinke kad god sam htela, a i sama ih je volela. Bila je Banaćanka, iz Opova i umela je divno da kuva, skoro kao moja majkica Ružica koja je sa deda Perom, maminim tatom, zvanim Pera Kralj, živela u Drajspic gase, u Vršcu, kuda smo svakog leta, a ponekad i za vreme zimskog raspusta, putovali. Preko leta smo češće boravili u Petrogradu, Bečkereku, gde je živela moja omama. Tamo su bili Ildi i Ivan, deca moje tetke Ide, i teće Ferija sa kojima sam odlazila na Begej da se kupamo. Na plažu nas je vodila njihova guvernanta Ilze. Jednom prilikom, bilo mi je tri godine, ali dobro pamtim taj dan, gledala sam kako mladići i devojke skaću sa trambuline. To mi se dopalo, pa sam se neopaženo popela i u trenutku kada je daska bila slobodna, doviknula:” Bešte, deco!” I bacila se u Begej. Nisam znala da plivam. Počela sam da se davim. Ne sećam se ko me je izvukao. Pamtim samo da su me uhvatili za stopala i tresli, tako da mi je glava bila blizu peska, a iz mene je toliko vode lilo da su se pitali – gde mi je stala. Uplašila sam se, ali još više od vode prestravio me je glas mog teće doktora Ferija, koji me je ozbiljno pogledao kada su mu ispričali šta se dogodilo i upitao: “Ana, Ana, pa jel’ znaš da su ribe

mogle da te pojedu?” I sledećih letovanja, kada bih videla Ferija, plašila sam ga se zbog one opasne pretnje ribama. On je, međutim bio divan, blag čovek, sa smislom za humor. Takvog sam ga zapamtila poslednjeg leta pred rat. Ivana su smatrali malim genijem. Nije me primećivao niti odgovarao na moja pitanja. Ildi je bila ljupka devojčica sa policama lutaka u svojoj sobi. Nije mi dozvoljavala da se igram sa njima. Dolazila je pred Bebu sa naručjem punim igračaka. U Petrovgradu sam bila usamljena i više sam volela da budem kod majkice u Vršcu. Ona me je nosila po dvorištu, plakala sa mnom kada me je boleo zub, hranila me slatkišima i činila sve što sam želela. Sem toga, mamina braća, Mile i Nenad, bili su divni momci. Šalili su se sa mnom, vodili u poslastičarnicu, upoznavali sa svojim devojka. Jedino je Pera kralj bio problematična ličnost. Svi su govorili da je odličan šnajder. Kod njega, u Vršac, dolazile su mušterije čak iz Beograda. Međutim, on često nije na vreme spremio odelo za probu. Sećam se da se jednom sakrio pod tezgu kada je jedan čovek nenajavljeno upao. Dedin kalfa, Koka, nije mogao da se uzdrži od smeha. Majkica je prebledela i stajala sa prstom na ustima, dajući mi znak da ne odam dedu. Kada je mušterija otišla, izgrdila ga je i upitala – zar ga nije stid da čovek dođe na najavljenju probu, a on ne završi posao? Podviknuo joj je da ćuti i ne govori o stvarima o kojima nema pojma. Inače, voleo je da uđe u kuhinju, podigne poklopac sa šerpe i kaže: “Ružice, čini mi se da ovo nije dovoljno slano! “ Nije umeo da objasni na osnovu čega mu se to čini i bio je primoran da odmah napusti kuhinju dok sve ne bude kasno. Sećam se kako mu je majkica pretila. Ali, on je svoje kulinarske primedbe svakodnevno veoma uputnim glasom ponavljao i sve bi se uvek slično završilo.

Mojoj se mami, Budimki, činilo da mi, ipak, više pripadamo Banatu nego Istočnoj Srbiji, mada je njen nedostižni cilj bio život u Beogradu. Nije volela Negotin, mada su je učenici u gimnaziji, gde je predavala srpski jezik i književnost, veoma cenili i o tome mi pričali i mnogo godina kasnije, kada sam ih sretala u svetu i kada nje već nije bilo.

GOSPODIN SA CRNIM ŠEŠIROM

Budimka Smederevac studirala je u Beogradu i prva diplomirala u svojoj generaciji. Bila je izuzetno lepa, visoka, vitka, sa smeđom kovrdavom kosom i divnim očima srne. Njeni đaci, koji su mi pričali o njoj u kasnijim susretima, pominjali su da su neki njeni učenici čak bili i ozbiljno zaljubljeni u nju. Jednom prilikom, sećam se, priredila je večeru, negde pred rat. Za velikim stolom u trpezariji sedeli su odrasli gosti. Neko od njih upitao je mamu koliko joj je godina. – Trideset i tri, odgovorila je. – Bože, mama, upala sam u njihov razgovor - Lane si imala triest tri, o pa dokle ćeš tako? – Svi su se nasmejali. Njoj je verovatno bilo neprijatno. Sećam se da me je izgrdila, ali je godinama nakon

toga pominjala moju upadnicu kao šalu. Bila je vesele prirode, uvek nasmejana, spremna da svakog razume i pomogne mu, dok je tata bio ozbiljan i ćutljiv. Njegov dijalog vodio se sa “da” i “ne”. Kada bi ušao u kuću, rekao bi “dobar dan” i “doviđenja” kada bi otišao, čak i kada smo samo sestra i ja bile u sobi. Mama je često prepričavala kako se jednog dana vratila iz škole i pitala me – šta ima novo? – Odgovorila sam joj: “Bio je tata.” – Koji tata?- Pitala je, jer je on bio na terenu, a i kada je bio u Negotinu nikada nije svraćao pre podne kući. Na ovo njeno, mahinalno izgovoreno pitanje, ja sam odgovorila: - Pa onaj gospodin u crnom šeširu što svaki dan dolazi kod nas.

Tako je tata dobio nadimak “gospodin u crnom šeširu” koji je nosio do kraja života. Teča Feri je jednom pitao mamu: - Budimka, reci mi, kako izdržavaš da živiš sa čovekom koji, kao moja Ida, gotovo čitavog dana ne progovara ni reč bez posebne potrebe?

Mama mu je objasnila da je ona na to navikla i da sa njim može da razgovara jedino o politici. Tata je slušao vesti na radiju kad god je bio kod kuće i onda je morala u kući da vlada savršena tišina. Ida je bila lekar, veoma lepa žena i govorila je samo o medicinskim problemima sa svojim mužem, kolegom i, naravno, ako je bilo potrebe da se nešto u vezi sa decom ili domaćinstvom razjasni.

Šomlovi su, gotovo svi, sem Ace, najmlađeg tatinog brata, bili ćutljivi na svog oca Solomona. Jednom, kada sam bila novinar u listu “Duga” javio mi se jedan čovek i pitao me da li mogu nešto da mu kažem o Solomonu Šomlou koji je bio prvi veterinar u Banatu. Rekla sam mu da je on moj deda, da se rodio u Slovačkoj, u gradu Novi Zamku, ali kada se oženio sa Gizelom Vajs, preselili su se u Budimpeštu, gde je radio na državnoj železnici, pregledao je meso za izvoz. Tada se zvao Solomon Štraser. Dobio je orden za hrabrost u Prvom svetskom ratu kao mađarski oficir. Posle rata su ga pozvali na razgovor sa direktorom mađarske železnice. Ovaj mu je predložio da promeni svoje ime Štraser u Šomlo, inače dato po jednom predelu u Mađarskoj. Deda je došao kući i ispričao omami šta mu je predloženo. On je odgovorio da svoje porodično jevrejsko ime neće promeniti ni po cenu da izgubi posao. “Jesi li pri sebi?” pitala ga je omama. “Pa, pre svega, Štraser nije nikakvo jevrejsko prezime, već nemačko. Šta ćemo da radimo ako ostaneš bez posla, kako ćemo da prehranimo decu? Momentano idi na stanicu i reci da si se predomslilo i da prihvataš prezime Šomlo.” Deda je poslušao, otišao je, rekao da je razmislio. Oni su njegovo izvinjenje prihvatili, ime su mu promenili, ali su ga otpustili. Tako su bili primorani da napuste Budimpeštu i dosele se u Vršac, gde su imali rođake koji su im pomogli da se snađu. Deda je ubrzo počeo da radi kao veterinar. Imao je mnogo posla i dobro je zarađivao. Ali, to nije bilo dovoljno za izdržavanje tako velike porodice. Omama je završila u Beču koledž

koji su mogle da pohađaju samo bogate devojke. Tamo je, sem nemačkog jezika i književnosti naučila i da šije, veze i ubrzo je postala poznata u gradu kao izvrsna šnajderka i vezilja, tako da je i ona doprinosila kućnom budžetu, mada je imala mnogo posla kao domaćica, pa su čak kupili i krave. Naučila je da muze i bila je veoma vešta domaćica. Ali, uvek je našla vremena i za čitanje. Često je u sećanju vidim u fotelji sa knjigom u ruci. Njena je majka rodila osamnaestoro dece koji su se rasturili po svetu tako da se celog života dopisivala sa svojom braćom i sestrama, a ja sam skidala šarene marke sa koverata i skupljala ih.

Dedu nažalost nisam upoznala, umro je pre nego što sam se ja rodila. Omama Gizela, kako smo zvali tatinu mamu, rodila je trinaestoro dece. Jevreji su oduvek voleli velike porodice. Deda je, kako su mi pričali, obožavao svoju decu i želeo da ih što više ima. Omama je bila vrlo ljuta na njega što je umro i ostavio je da se sama brine o tolikoj deci. Nije mogla da mu oprostí što ju je napustio. O tome je pričala kao da se deda namerno izvukao iz obaveza. Radila je danju i noću i uspela da osmoro njene dece stekne fakultetsku diplomu. Običaj u jevrejskim porodicama je bio i da stariji brat izdržava mlađeg, tako da je tata, recimo, školovao Acu koji je bio najmlađi, strašno nemiran dečak. Zvali su ga "Lepi Somlo". Međutim, Aca nije imao volje da uči niti je bio poslušan. Počeo je protiv tatine volje da se bavi trgovinom. Putovao je često u Rumuniju, gde je živio Joži-bači, omamin brat i bavio se trgovinom. Jednom se pojavio za moj rođendan i poklonio mi pravi automobil, mislim folkswagen, crni. Nazvali smo ga Julka. Ja sam imala vlasničku knjižicu bez obzira što još nisam krenula u školu. Dogovorila sam se sa tatom da on vozi moja kola preko nedelje, a da Bebu, mene i naše drugove vozi na Bukovo, Badnjevo ili Bratujevac, okolna brda, nedeljom. U to vreme automobil je bila velika retkost u Negotinu. Pamtim da su, kada bismo se pojavili sa kolima na ulici deca jurila za nama u oblaku prašine. Ne znam kako je tata prihvatio taj poklon meni, ali sam sigurna da je do kraja života osećao grižu savesti prema Aci. Olga, tatina sestra mi je ispričala da se Aca jednom, za Seder, pred Pesah, pojavio sa svojom devojkom, Nemicom, i saopštio da će se njom oženiti. Tata ga je ošamario, devojka je izašla i nikada se više nije pojavila u njihovoj kući. Bilo je to dvadesetih godina prošlog veka. Tata je dolazio kući u Vršac iz Pešte, gde je studirao tehniku i radio u tišlarskoj radnji kod rođaka. Aca se kasnije oženio Jevrejkom iz Zagreba, Hildom, i sa njom i sinovima koji još nisu išli u školu, završio život u Jasenovcu. Verujem da je tata osećao duboko grižu savesti što se mešao u život svog brata, ali u to vreme oženiti se gojom bilo je gotovo nemoguće, tako da se tatin postupak pravdao u porodici.

Međutim, sam se nije držao tih pravila, mada mi je uvek delovao kao veoma principijelan i dosledan

čovek. Dok je živio u Pešti dolazio je u Vršac preko leta. Njegova sestra Olga družila se sa Budimkom koja je bila odlična učenica, ali slab matematičar. Imre joj je preko leta davao časove iz matematike da bi mogla da završi gimnaziju. Kasnije, kada je mene, svoju ćerku podučavao, govorio mi je da pojima nemam i da sam gora od mame. Mada tu pravu reč nije izgovarao, ali bi, kada nešto nisam uspevala da shvatim, začutao, uporno me gledao i rekao: "Majka".

I pored toga što je bio odličan student i diplomirao na vreme u Budimpešti, kao Jevrejin, nije mogao da se zaposli. Došao je u Srbiju i dobio mesto inženjera u Užicu. Tamo se sprijateljio sa kolegama, zaljubio se u neku devojku i vredno radio. Planirao je puteve prema moru kojima se i danas vozi. Često je dolazio u Vršac kod svojih i sretao Budimku. Ona je u to vreme studirala u Beogradu. Postali su prijatelji. Mama je bila ozbiljno zaljubljena u izvesnog Marka. Trebalo je da se uda za njega kad diplomira. Postala je profesor u vršačkoj gimnaziji. Jednog je dana saznala da se Marko zabavlja sa nekom devojkom, što je strašno zabolelo. Saopštila mu je da je među njima sve svršeno. Marko je bio očajan, pretio je samoubistvom i vozom otputovao u Novi Sad, gde je živio. Mama, uplašena da će se on ubiti, zamolila je svoju drugaricu Cicu da krene za njim u Novi Sad, kako bi sprečila nesreću. Bila je spremna da pređe preko svega. Kada su stigli, Cica ga je pratila u stopu. Marko je ušao u bar, a ona za njim. Sela je neprimetno u jednu ložu. Marko je prišao barskoj dami i celo večer plesao sa njom. Cica se vratila jutarnjim vozom u Vršac i sve ispričala mami. Desilo se da je baš tih dana Imre stigao u Vršac. Ispričao je mami kako je duboko razočaran. Vere-nica mu se udala za kolegu.

Ne misleći na posledice, Budimka mu je rekla:
- Znaš šta, najpametnije bi bilo da se nas dvoje venčamo, jer smo oboje doživeli havariju u ljubavi i duboko razočarenje. Ispričala je svoj razgovor Olgi. "Dal' si ti normalna?"- pitala je "Pa on je doslovan čovek. Shvatiće to kao tvoj predlog i prihvatiće ga." Mama to uopšte nije očekivala. Imre je bio primoran da se vrati u Užicu i sledećeg dana je uputio telegram: "Prihvatam. Oženiću se tobom. To je odlično rešenje." Mama je bila van sebe. Međutim, nije imala snage da još jednom razočara Imrea. Tako je on, mada je grubo reagovao kad je njegov brat predstavio svoju devojku porodici, odlučio da se oženi Srpkinjom. Njegovo jevrejsko vaspitanje i obrazovanje malo je oslabilo kada se kretao u Srbiji, gde se nije toliko strogo gledalo na nacionalnu pripadnost. Sprijateljio se sa Olginim društvom. U Užicu je bez obzira na ljubavni debakl, bio takođe lepo primljen. Deda, Pera kralj, bio je, međutim, očajan. Zar njegova jedinica, lepotica, koju je prosio ne-uspešno čak Ivko, vlasnik fabrike čokolade, da se uda za Jevrejina? Ali, niko ga nije pitao. Bila mu je saopštena odluka. Mama je mislila da će Marko,

kada tu vest bude saznao, duboko patiti i moliti je za oproštaj, ali on se nije pojavio. Verovatno se još jedne noći tešio barskom damom. Tako je zakazana svadba. Tata je morao da pređe u pravoslavnu veru. Kumovi su bili Cura i Dragoš Tatić koji će im ostati najbolji prijatelji do kraja života.

Tata je dobio premeštaj za Negotin, pa je i mama tražila mesto profesora u negotinskoj gimnaziji. 1932. godine rodila se moja sestra Milana. Omama je dolazila u Negotin da im se nađe. Bila je tamo i kada sam ja došla na svet. Pričali su mi da je, kada su me doneli na sankama, po snegu 27. marta iz bolnice, rekla da je rodila trinaestoro dece, ali ovako lepu bebu nikada još nije videla. Pričali su mi da sam imala plave oči i crnu talasastu kosu. Dolazili su ljudi da me vjde i provere da li su priče o lepoj bebi profesorke Šomlo istinite.

Za razliku od Vršca, gde su živeli Nemci, Mađari i Rumuni, sem Srba, pa su se čuli razni jezici, u Negotinu, kada neko nije razumevao srpski mislili su da je lud. Jedno od mojih prvih sećanja je da sam bila sama sa omamom kada je došao ođaćar da očisti dimnjak. Mama i Beba su bile u školi i ođaćar je pitao omamu šta treba da uradi. Ona mu je pokazala šporet i rekla: "Eza kajha nem goriš dobro!" Ođaćar je pogledao zapanjeno i ponovio pitanje. Kako je i omama ponovila odgovor, to se ođaćar uspaničio: "Šta je ovoj?" - pitao je. Tada sam prvi put nastupila kao prevodilac, a kasnije sam pričala kako se naš posetilac zabezeknuo kada je sreo nekog ko ne razume srpski.

Dane sam provodila igrajući se u pesku koji je tata doneo u naše dvorište. Zidala sam dvorce i u njih stavljala svoje lutke. Najviše od svih volela sam majmunče, Milevu, koja i danas postoji, doduše olinjala i bez jednog oka, ali je to jedina stvar koju sam iz tog sveta sačuvala. Nekada je držala u šapi ogledalce, u drugoj češalj i kada bih je navila ona bi se češljala. Dobro je da se ogledalce razbilo, mada joj je možda donelo sedam godina nesreće, ali Mileva bi bila jako razočarana svojim današnjim izgledom, posle sedamdeset godina, kada bi mogla da se vidi tim svojim jednim okom.

Izleti sa tatom nisu mi bili dovoljni. Želela sam da bolje upoznam Bukovo, pa sam se jednog dana neopaženo uputila na brdo. Brala sam ljubičice, zavirivala u žbunje, neću li naći neku vevericu i tako sam zalutala u šumu. Ne sećam se više kako sam našla put, ali pamtim da sam dobila grdnju kada sam došla kući, gde je vladala opšta panika i potraga. Obećala sam da više nikuda neću ići sama. Nisam se bojala divljih zveri o kojima su mi pričali, da ih u Bukovu ima. Brinulo me je da sam mogla da naiđem na Bosu ludu koja je vitlala sama ulicama Negotina, glasno govorila, dobacivala prolaznicima, a još više sam se plašila Đorđa Muroja, koji je hodao gradom i usred leta imao nekoliko odela navučenih na sebi. Pričali su da su, kada je bio bolestan, pomislili da je umro, pa su mu

priredili sahranu i zakopali ga u grob, gde se probudio i uspeo da se iskobelja, ali mu je bilo toliko hladno da od tada oblači po nekoliko odela i leti i zimi i luta ulicama i priča sam sa sobom.

U školu sam krenula pred samo izbijanje rata. Imala sam šest godina. Skola je bila preko puta naše kuće, tako da sam za vreme odmora pretčavala ulicu i dolazila kući. Često bih povela neku drugaricu sa sobom. Kao glavnu atrakciju odvela bih je u klozet, jer u to vreme, sem u par kuća, engleskog klozeta kako su tu instituciju nazivali, u Negotinu nije bilo. Jednom sam prilikom rekla drugarici, Vojki, da povuče vodu. Kada je to uradila, prepala se i počela da plače glasno. Anka, služavka, ušla je da vidi šta se događa. "Nisam ja kriva", vajkala se Vojka, ona mi je rekla da to uradim" kazala je pokazujući prstom na mene. Mama me je kasnije izgrdila i zahtevala da više, sem najbolje drugarice, ne dovodim svakog dana nekog u klozet. Onda sam ja nastavila da svakog dana dođem sa ponekom devojčicom i predstavim je kao svoju najbolju drugaricu u nadi da će povući vodu u klozetu i prepasti se od posledica. Moja sestra Beba bila je veoma ozbiljna i poslušna devojčica. Pokušavala je da utiče na moje ponašanje, ali je u tome imala malo uspeha. Bila je jača od mene, ali nežna i nikada me nije tukla. Ja sam to zloupotrebljavala. Jednom prilikom kada sam je jako udarila ona je pala i pretvarala se da je umrla. Klekla sam kraj nje, plakala i molila je da oživi, obaćavajući joj da je nikada više neću udariti. Ona je ustala, a ja sam dreknula: "Sram te bilo, lažljivice!" i ponovo je udarila. Nikada me nije tužila mami, naprotiv, dugo me je pred svima za sve branila, govoreći da sam mala i kada to više nisam bila.

Kada sam slavila svoj peti rođendan smatrala sam da to treba javno obznaniti susedima i svim prijateljima. Kako sam se slobodno sama kretala gradom, to niko od mojih nije primetio da sam ja organizovala čitavu kampanju sve dok popodne nisu počeli da stižu gosti za koje nije bilo dovoljno mesta u kući. Mama je bila zbunjena, ali su joj ubrzo objasnili da sam lično pozvala sve one koji su došli. Bilo je lepih poklona i ja nisam razumela čemu panika.

Isto tako nisam shvatila ni šta se zbiva kada na moj šesti rođendan, niko nije došao kod nas, ali je zato celim gradom vladalo uzbuđenje. Bio je to 27. mart 1941. godine. Izašli smo na ulicu. Gradom je prolazila povorka sa zastavama. Čuli su se uzvici "Bolje rat nego pakt". Mama mi je kazala da se događaju ozbiljne stvari i da ljudi nemaju vremena da slave moj rođendan. Bila sam veoma razočarana.

Jednog dana, bila sam u školskom dvorištu kada su se pojavili namački vojnici na motorima. Bili su strašno bučni. Zaustavili su se pred uličnom česmom i punili svoje boce vodom. "Kako oni mogu međusobno da se raspoznaju kad liče jedni na druge kao muve?" pitala sam Bebu. Nisam ih se

plašila. U gradu je zavladao strah. Jedne noći upali su u našu kuću i izbacili nas na ulicu. Sakrila sam se u žbunju. Mama i tata su pokušali da nam nađu utočište. Inženjer Pantić, tatin kolega dozvolio nam je da se uselimo u dvorišnu zgradu gde je držao nepotrebne stvari i alat za baštu. Tamo je bio i jedan poljski krevet na kome smo beba i ja spavale. Ujutru su došla dva nemačka vojnika i naredila tati da pođe sa njima. On je nastavio da se brije. Znao je dobro nemački. Razgovarao je sa njima. Pakovao je svoj mali kofer koji je obično nosio na teren. Onda je obuo cipele, podigao nogu na jednu stoličicu i počeo da vezuje pertle. Nemci su sve vreme vikali, verovatno ga požurivali, ali on je polako podigao i drugu cipelu na stoličicu i kada se sagnuo, Namac ga je šutnuo u tur. Tata se zateurao, osvrnuo, pogledao Nemca i nastavio mirno da vezuje pertle. Bili smo u šoku. Naš nedodirljivi tata, uvek ozbiljan i učtiv bio je tako ponižen. Pozdravio se sa nama i sa osmehom na licu krenuo sa vojnicima. Bile smo očajne. Mamu nikada nisam videla tako zbunjenu i uplašenu. Ubrzo su počeli da nam stižu prijatelji. Sećam se jednog tatinog putara, mislim da se zvao prezivao Pavić. Pojavio se sa ogromnim hlebom u rukama i pružio ga mami bez reči. Seo je i posmatrao nas. Hleb je u to vreme već bila retkost. Jeli smo proju koja je imala gadan ukus. Ja sam neprimećeno u jednom trenutku izašla i uputila se kod Kajčeta. To je bila supruga doktora Anđelkovića koja me je obožavala. On je bio naš lekar. Imali su sina Boška, odraslog, već je išao u gimnaziju, bio je mamin učenik i Kajče je stalno govorila da ću joj biti snaja. Zasipala me je bombonama. Otrčala sam do nje i kao i obično kucnula joj o prozor kuhinje. Vrata su bila zaključana. Kada nije odgovorila, popela sam se na sims pod prozorom, što sam i inače radila kada me ne bi čula i ponovo joj kucnula na prozor. U tom trenutku pogledi su nam se sreli. Ona se zaustavila i ispustila lonac mleka koji je nosila u ruci. Mleko se prosulo po kuhinji, a ona me je gledala uplašeno. Shvatila sam da ne želi da mi otvori vrata i zaplakala sam. Bilo je to moje prvo razočarenje u ljude.

Međutim, mnogi se nisu plašili da nam pomognu. Donosili su nam hranu, veš, čebad, ali bilo je i onih prijatelja koji su prelazili na drugu stranu ulice kada bi nas ugledali. Mama je ubrzo saznala da je tata u logoru za Jevreje i Cigane u Zaječaru. Tamo je bio i Nikolica, muž naše vešerke Bise. Mama nam je dala pižame i rekla da idemo kod doktora Mitrovića dok ona ne pronađe tatu. Mitrovićevi, doktor Milan i teta Mica dočekali su nas raširenih ruku. Imali su četiri sina, Srđana, Acu, Iku i Žila. Oni su me sankali, nosili po dvorištu, igrali se sa mnom. Beba je, međutim, bila duboko nesrećna. Stalno je plakala i ćutala. Mama se vratila iz Zaječara. Pričala je kako je hodala po dubokom snegu da bi došla do logora. Imala je sreću da je upravnik bio Švaba iz Vršca, njen nekadašnji učenik. Obećao je da će pustiti tatu iz logora, a da

on onda mora odmah da pobegne iz grada. Kako je poznavao seljake u okolnim selima i na dubravama, tamo gde je gradió puteve, a oni često bili građevinski radnici, to je moglo da se sredi i da se on tamo, gde Nemci još nisu stigli, skloni. Bila je zima 1941. godine strašno jaka, hladno, ali smo mi uspeli da postavimo furunu i grejemo se pomalo. Nastavile smo da idemo u školu. Meni je čitava situacija bila nejasna. Stalno mi se pred očima pojavljivala slika kako onaj Namac šutira tatu. Kako je neko mogao mog divnog tatu, pravog gospodina, da nogom udari? Ali, preko svih stvari se prelazilo ćutke i niko nije pokušao da mi objasni šta se zbiva. Samo bi rekli: "Rat je". Beba je jednog dana izašla na ulicu sa bokalom da uzme sa česme vodu, jer u našoj novoj kući, zapravo šupi, vode nije bilo. Bila sam u dvorištu kada sam ugledala dečake kako je gađaju kamenjem. Prosuli su joj vodu i vikali: "Ua Jevrejka!" Beba se plaćući vratila. Uzela sam joj bokal, u drugu ruku kamen, i gađala dečka koji je udario. Viknula sam: "Vi ste Jevreji, a ne mi!" Napunila sam bokal vodom i vratila se kući. Mama je istrčala u dvorište, povukla me za ruku i rekla: "Ana, ti jesi Jevrejka. Tvoj otac je Jevrejin, ali ti zbog toga ne treba da se stidiš, već da budeš ponosna, jer Jevreji su jedan stari, pametan i vredan narod. Tada sam prvi put čula da je moj tata Jevrejin i mamino objašnjenje mi se dopalo. Beba i ja nastavile smo da idemo u školu, očekujući da tatu puste iz logora. Mama je često putovala u Zaječar, ali još uvek nije uspela da ga izvadi odatle. Jednog dana kada sam izašla iz škole, ugledala sam jednog mršavog sedog čoveka u odrpanom odelu. Išao je k meni i osmehivao se. Pružio mi je ruku, a ja sam ustuknula. Pomislila sam da je to neki pijani seljak iz obližnje kafane. A onda sam u njegovim plavim očima prepoznala onaj divni oćev osmeh i uzviknula: "Tata!" Bila sam zapanjena njegovim izgledom. On koji je i u kući sedeo u crnim lakovanim cipelama, papuće je samo u kupatilo nosio, bez kravate ga nikada nisam videla van kuće, elegantan i ozbiljan, sada je osedeo za samo nekoliko meseci, neobrijan, obrastao u bradu i brkove, na njemu sem osmeha ništa od onog ozbiljnog dostojanstvenog gospodina nije ostalo. Ali, ubrzo smo se navikli na njegov novi izgled i bili srećni što je sa nama. Mama je pokušala da ga nagovori da se negde sakrije, ali on nije hteo ni da razgovara o tome. Sedeo je po ceo dan čitao novine. Nabavio je negde radio i slušao vesti. Ubrzo su ponovo došli po njega Nemci i odveli ga ponovo u Zaječar.

U kuću Pantićevih, lepu i veliku, uselili su se Nemci. Svakog bih jutra sreća izvesnog oficira koji bi mi se osmehnuo i pozdravio me. Kako sam u Vršcu naučila malo nemački i razumela ono što mi je taj oficir, doktor Papke govori, predstavila sam mu našu trenutnu situaciju. Tako sam mu ispričala i da ću 27. marta imati rođendan. On se tog dana pojavio na našim vratima sa tortom na poslužavniku. Bila sam zapanjena. Torta je u to vreme bila

mislena imenica. Moja radost bila je kratkog veka. Doktor Papke je otišao, a ja sam ponudila mamu i Bebu tortom. Nisu htele ni da je pogledaju kao ni bilo ko drugi kada bi saznao od koga sam je dobila. Plakala sam i tužna pojela sama tortu. Podsmevali su mi se i prezirali me. Doktor Papke je prolazio kraj mene, osmehivao mi se svakodnevno i ja sam mu uzvraćala pozdrav osmehom. Jednog mi je dana poklonio svoju fotografiju na kojoj je napisao na nemačkom posvetu. Shvatila sam da je upućena meni, "dragoj, maloj devojčici". Morala sam da je krijem, jer znam da bi je svako pocepao. Ja nisam umela da mrzim nekog samo zato što je Nemaac, bez obzira što je bio rat i što su Nemci osvojili moju zemlju i uhapsili tatu. Doktor Papke se uskoro pozdravio sa mnom i oputovao. Posle rata dobila sam pismo od njegove supruge koja mi je javila da je njen muž poginuo na Istočnom frontu, a da sam ja bila poslednja ličnost koja mu je bila prijatelj i ophodila se sa njim kao sa čovekom, na čemu mi je bila zahvalna.

Po tatu su jednog dana ponovo došli i odveli ga u Zaječar. Mama se odmah uputila za njim. Bio je to već treći put kako ga odvođe. Iz Zaječara nam je javila da odemo kod doktora Mitrovića ili teta Fane Sofronijević, koja nas je uvek rado primala. Tako smo opet nedelju dana provele van kuće. Kada su se mama i tata zajedno vratili saznali smo šta se dogodilo. Mami su u Zaječaru saopštili da će logor likvidirati i da će svi zatvorenici biti prebačeni u Beograd. Ona je tražila dozvolu da tim vozom putuje i dobila je napismeno. Sem zatvorenika u vagonu je bilo i seljaka. Mama je stalno nagovarala tatu da iskoči kroz prozor, ali on bi je samo pogledao i nastavio da čita novine, što je nju strahovito ljutilo. U istom kupeu bio je i jedan bračni par Jevreja sa dvoje dece. Svi su naslućivali da će Jevreji u Beogradu biti likvidirani. Žena je tiho plakala. U jednom trenutku seljanka koja je sedela naspram nje počela je da se baca po podu i vrišti. Vojnik, stražar, upitao je – šta se to zbiva. Seljak, njen muž mu je objasnio da ona prvi put vidi nemačkog vojnika i, kako boluje od padavice, to je od straha dobila napad. Zamolio ga je da izađe iz kupea da bi se ona smirila i došla k sebi. Stražar je poslušao, a seljanka je skočila i viknula jevrejskoj porodici: "Iskačite kroz prozor. U Beogradu će vas sve pobiti!" Oni su je poslušali i dok je voz velikom brzinom kretao oni su poskakali kroz prozor, a seljanka se ponovo bacila na pod i nastavila da urla. Mama, uplašena ovim događajem, ali i zadivljena ponašanjem nepoznatih ljudi, nagovarala je tatu da i sam iskoči, ali on je nastavio da čita novine. Vojnik je zavirio u kupe. Nije primetio da neko nedostaje. Posle rata pročitani smo u novinama storiju o ovoj porodici koja je skočila kroz prozor voza i našla utočište u Istočnoj Srbiji.

Tada se dva dana putovalo vozom od Zaječara do Beograda. Kada su stigli zatočnici, sproveli su ih u Gestapo. Tatu su odveli u kancelariju, a mama je ostala u čekaonici. Nije znala šta da radi. Bila je

van sebe. Međutim, u jednom trenutku se tata pojavio i rekao: "Hajdemo!" Mama ga je zapanjeno gledala, ne razumevajući šta se zbiva. Onda joj je on objasnio da je doputovao u Beograd da preuzme svoja dokumenta i bude pušten. Čudio se što joj direktor logora, njen bivši učenik, to nije kazao. Zato nije razumevao zašto ga je stalno terala da iskoči kroz prozor kada treba da bude oslobođen. Mama je istovremeno bila i srećna i ljuta. Dva dana je provela u strahu, a on nije našao za shodno da joj objasni čitavu situaciju. Svi sem tate i porodice koja je iskočila kroz prozor bili su sledećeg jutra streljani.

Mama i tata su se vratili u Negotin. Još iste noći mamu je organizovala tatin odlazak na dubravu kraj Štubika, kod Mite Todorovića i to je bilo mudro, jer su ga već sledećeg dana tražili.

Mama je i pre toga putovala u Beograd, još na samom početku rata. Jedna poznanica, Bugarka, obećavala joj je da može da spase celu tatinu porodicu, da nas prebaci u Sofiju, a odatle u Južnu Ameriku. Budimka je u Beograd otišla prvo kod Strica Pište – Stevana, kraljevog dvorskos tišlera koji je ručno kralju Aleksandru pravio umetnički nameštaj, a strina Pirika bila je kostimograf u Narodnom pozorištu. Mama ju je zatekla kako ušiva dukate u pufne od papuča i pakuje se za odlazak, neznano kud. Oni su imali dvoje dece, mojih godina, Veru, na koju sam veoma ličila i Jančija, dve godine starijeg. Mama nije uspela da ih nagovori da pođu sa njom. Oputovala je u Petrograd da pokuša da to učini sa Ferijem i Idom. Njega su već bili odveli u logor. Ida se prijavila sama, da bude primljena kao lekar u logor. Bila je ubeđena da se njima, kao lekarima, ništa ne može desiti. Sina Ivana poslali su stricu u Novi Sad, a Ildiku tetki Olgi u Suboticu. Verovali su da će Mađari štititi Jevreje. Omama je, takođe, bila u Subotici. Mamin pokušaj da ih spase i nagovori da svi odemo u Južnu Ameriku bio je bezuspešan. Kada se vratila u Beograd čula je da je Pišta sa porodicom streljan na Tašmajdanu. Iz spiska koji je Ženi Lebl nabavila posle rata saznali smo da su Ida i Feri ubijeni na Sajmištu kraj Beograda. Naravno, o svemu tome se pred nama, decom, nije govorilo. Mi smo nastavile da idemo u školu.

Jednog je dana moja učiteljica došla k nama i rekla mami da me upozori da nije preporučivo ovih dana da pričam drugaricama u školi kako smo mi, Jevreji, jedan stari, pametan i vredan narod, jer vreme nije pogodno za ovakve priče. Mama me je izgrdila, a ja nisam mogla da shvatim u čemu sam pogrešila kad ovog puta ništa nisam izmislila, već sam samo njene reči ponovila. To vreme bilo je zaista puno nedoumica.

ODLAZAK U VRŠAC

To da ovog puta nisam ništa izmislila nije slučajno rečeno. Često sam u detalje znala da ispričam neki događaj koji se zapravo nikada nije zbio. Zbog

toga sam bila grđena, kažnjavana, rečeno mi je da sam lažljivica. Onda je mama jednog dana shvatila da ja ne umem da razlikujem san od jave i da prepričavam ono što sam u snu doživela.

Ali, jednog jutra sam ustala i rekla mami da idem na ulicu da sačekam ujaka Mileta. Ona me je upitala – da li sam opet nešto sanjala. Ne, bila sam uverena da će on doći, mada je u to vreme svako putovanje bilo nezamislivo, pogotovo za mladog čoveka, a saznali smo i da je on odveden u Bugarsku u zarobljeništvo. Međutim, ja sam iznela stoličicu na ulicu, sela i uporno ga čekala. I on se zaista pojavio na opšte čuđenje. Posle dužeg razgovora između mame i njega odlučeno je da nas on povede sa sobom u Vršac, jer su kolale priče da će Nemci zatvoriti i decu iz mešanih brakova. Kako su jevrejsko pitanje u Banatu rešili, a deda Petar je Srbin, činilo se da ćemo Beba i ja tamo biti bezbednije. Tako smo krenuli na put. Rastanak sa mamom bio je tužan. Put dug i težak. U Vršcu nas je čekala majkica raširenih ruku, grlila, ljubila i ispekla uštipke, što je za mene predstavljalo olakšavajuću okolnost. Beba je sve vreme bila tužna i zabrinuta, neutešna.

Krenula sam u drugi razred osnovne škole. Imala sam drugarice, Kseniju i Julkicu Žuravicu, Srdanku, sa kojima sam se igrala, verala po vršačkom Bregu, stigla čak do Širokog Bila. U Vršcu se nije osećao rat. Bilo je svega. Mile se sa ujom Nadom preselio u Pavliš, selo pet kilometara udaljeno od Vršca, gde smo Beba i ja provodile nedelju. Međutim, ona je bila neutešna. Patila je za mamom i tatom i više od toga brinula se zbog njih, da li tatu nisu pronašli, da li mamu nisu zbog njega otpustili iz škole. Ona nam je često pisala. Prijatelji su nam, kako je javljala, obezbedili mali stan, pravi, doduše bez kupatila, ali tamo ćemo, kada se vratimo u Negotin, Beba i ja imati svoju sobu, a kada se rat završi vratićemo se u našu kuću.

Kod dede i majkice imale smo našu sobicu, ali sam ja često bila u njihovoj spavaćoj sobi. Jednog sam dana primetila da na uramljenoj slici iznad dedinog kreveta stoji mladi par, ona u beloj venčanici, a on u elegantnom crnom odelu. Ranije nisam obraćala pažnju na tu fotografije, niti na drugu, kraj majkicinog kreveta, gde mi se činilo da mlada, veoma slična njoj, u venčanici stoji kraj meni nepoznatog mladog čoveka. Pitala sam ih – ko su ti mladenci na fotografijama. Majkica je prebledela i zaplakala. “Pa rekla sam ti, Pero, da skloniš te slike. Znala sam da će Anče, kako me je zvala, jednog dana saznati istinu.”

Beba mi je tada objasnila, a ona je uvek sve znala, da je deda bio oženjen Sofijom, koja je rodila mamu i Mileta, a na trećem porođaju umrla. Na drugoj, pak, fotografiji, majkica je bila sa svojim prvim mužem koji je umro od tuberkuloze. Ona je rodila u tom braku Nataliju, koju sam jako volela i često sa majkicom putovala kod nje u Beograd. Nenad je bio majkicin i dedin zajednički sin koji se nalazio u Nirnbergu u zarobljeništvo.

Majkica je gorko plakala, a ja sam je tešila: “Nemoj da plačeš. Znam da ti je teško što je Sofija, sirota, umrla, ali da nije, ti danas ne bi bila moja majkica.” Deda i Beba su se čudili, ali to nije bio prvi put, kako neko kao ja može da bude tako glup, ali majkica me je grlila i kroz plač molila da ne prestanem da je volim zato što ona nije rodila Budimku. Obećala sam joj da se to nikada neće dogoditi i nisam je obmanula. Obožavala sam je.

Još u detinjstvu ispoljavala sam umetničke ambicije. Volela sam da pevam, mada mi sluh nije bila jača strana. Ipak, odlučila sam da se pojavim na školskoj priredbi. Smatrala sam da nije bitno što ne mogu da dosegнем visoke tonove. Imala sam snažan glas. Ne sećam se reči pesme koju sam pevala, ali znam da je bila rodoljubiva, što je u vreme rata bila važna činjenica. Izašla sam pred punom salom na pozornicu i zapevala. Glas mi je u dva tri maha pukao, nisam uspela da izdržim visinu, ali sam otpevala pesmu do kraja. Kada sam se poklonila publici, moja majkica je snažno zapljeskala. Deda je imao sjajan glas, a i Beba je veoma lepo pevala, ali nije želela da peva na priredbi. Kada je ispričala dedi kako su se stvari odvijale prilikom mog javnog nastupa, on se razbesneo i izgrdio majkicu što je pljeskala, a mene što sam pevala. “Bože, Pero, pa ona je dete. Bila je baš slatka!” Međutim, deda je smatrao da sam pokvarila porodični umetnički renome, jer se u vršačkom pevačkom društvu, kako je rekao, godinama pamti njegov glas, mada je odavno prestao da peva. Podršku nisam našla ni u školi. Nekoliko sam puta išla na audiciju da budem primljena u školski hor. Na kraju su me primili. Spremali smo pesme za školsku priredbu na kraju godine. Moja drugarica Rada pop-Marinkova koja će se kasnije proslaviti kao filmska glumica – Rada Đuričin, zamolila me je na probi da samo otvaram usta, ali da ne pevam, jer je stalno svojim glasom odvodim na stranputicu, pa i ona falš peva. Ta njena primedba duboko me je zbolela, jer sam mislila da mi je ona najbolja drugarica, a eto, pokazalo se da nema razumevanja za mene.

POVRATAK

Beba je iz dana u dan sve više patila za roditeljima, tako da je jednog dana rešila da se vrati kući. Ja sam ostala, ali sam uskoro počela noću da plačem, nisam mogla da zaspim, tako da sam, ne sećam se više s kim, ali uskoro, za Bebom i sama krenula i stigla u Negotin. Nastavila sam da idem u školu, sreća sam se ponovo sa svojim starim drugaricama, Mirom i Ljubinkom. Majkica mi je mnogo nedostajala. Sada smo stanovali u stanu koji je bio bolji od šupe, ali nije mogao da se uporedi sa našom nekadašnjom kućom. Bila sam stalno gladna. Gotovo ništa nije moglo da se nabavi od hrane. Hleba ni šećera već dve godine nismo videli, ali mama je bila kraj nas što je bilo najvažnije. Međutim, jedne večeri njena koleginica,

profesorica, koja se zabavljala sa nemačkim oficir-rom, saznala je da će ujutru da dođe policija po Bebu i mene. Mama nas je odmah spakovala i krenula sa nama na periferiju grada, gde su se u jednoj kafani skupljali seljaci koji su ujutru dolazili na negotinsku pijacu. Bilo je zabranjeno kretati se ulicom posle osam sati uveče, tako da smo išle kraj kuća tiho, da nas nemačka straža ne bi primetila. Očednom su se začuli pucnji. Prepale smo se. Pomislile smo da nas gone. Ali, onda smo čule vrisak i ugledale na ulici Milku, učiteljicu koju su pogodili i ubili, a kraj nje je ležala bebica. Neko je istrčao iz jedne kapije i uzeo dete, a mi smo trčale ka kafani i bezbedno tamo stigle. Mama je pokušavala da plati nekom seljaku da nas odveze kolima u Štubik, ali nije uspela da ga nagovori. U zoru se pojavio jedan seljak koji se vraćao na dubravu. Obećao da će javiti Todorovićevima da smo Beba i ja u kafani. Tokom prepodneva stigao je Žika, Mitin sin po nas i tako smo se ponovo rastale sa mamom. Putovali smo čezama, prošli kroz Bukovo, kad su iznenada dva kosmata i bradata čoveka iskočila iz šume i presrela nas. Strašno sam se uplašila. Pitali su Žiku kuda je krenuo. Hteli su da nas opljačkaju. On im je tada kazao da smo mi deca profesorke Šomlo. Jedan od njih je tada rekao: “Vozi, ona mi je predavala kada sam išao u gimnaziju!” I tako su nas pustili. Žika nam je objasnio da su to bili četnici, da oni haraju naokolo i da smo imali sreće što je jedan od njih bio mamin đak. Dugo smo putovali. Prošli smo Štubik i produžili još nekoliko kilometara do dubrave, gde je bila kuća majstor Mite. Tamo nas je čekao tata. Bila sam srećna što sam ponovo sa njim.

Zamolila sam Žiku da mi pokaže gde je klozet, jer od Negotina nisam bila tamo. “Odavde, pa do šume, sve ti je to klozet, idi gde god očeš”, rekao mi je Žika, smejući se. Nisam ga razumela i dugo nisam mogla da shvatim da postoji kuća bez klozeta. Na tom salašu živele su tri porodice, deda Mitina, Ivanova i Stojanova. Ivan je imao tri kćeri, a Stojan sina i ćerku Dragicu sa kojom sam se igrala. Pored kuće bila je štala i tor sa ovcama. Beba i ja smo dobile jedan gvozdeni krevet da na njemu spavamo. Inače, u kući nije bilo nameštaja. U dnu odaje nalazilo se ognjište na kome se kuvala čorba u loncu, a na vatri se peklo meso. Baba Kruna, deda Mitina žena, nikada nije legla da spava. Sedela je na kućnom pragu i tako provodila noć, dok je Rada, mlada Žikina žena, tek nešto starija od Bebe i mene spavala, kao i ostali ukućani, na ponjavi. Usred sobe bila je sofru, nizak astal i stoličice, a kraj zida veliki kovčeg u kome se držala odeća. Žene su oblačile krecan, suknju od čoje, vezenu šarenim cvećem, a ispod belu košulju koja je istovremeno bila i bluza. Gaćice se nisu nosile. Ta odežda mi je bila neshvatljiva, ali sam ubrzo videla da se tamo svi tako odevaju. Prema nama su ukućani i susedi bili jako dobri i pažljivi, ali na neki neobičan način na koji nisam bila navikla.

Ponekad smo odlazili u selo, nedeljom, da gledamo kako mladići i devojke igraju oro – kolo. U sredini bi stajao harmonikaš. Prvo bi se devojke uhvatile u kolo, a onda bi ih mladići razdvajali i igrali sa njima. Otišle smo par puta i u školu. Učitelj je prozivao učenike. Jednom, kada devojčica Radojka nije bila prisutna i on je pitao – gde je, zašto nije došla u školu, deca su počela da se smeju, a onda je neko rekao: “Pa, udala se!” I svi su nastavili da se kikoću. Tako sam saznala da se devojčice sa deset, jedanaest godina tamo udaju.

U Štubiku je bilo mnogo četnika koji su bili bučni, često pijani i ja sam ih se plašila. Retko smo odlazile zato u selo. Jednog dana, bili su Duhovi, otišle smo sa tatom u Štubik. Četnički komandant Piletić držao je govor: “Prijatelji, Srbi”, rekao je, zapamtila sam njegove reči, “nemojte da pljačkate i ubijate. Mi smo jedan narod i treba da se borimo protiv zajedničkog neprijatelja, Nemaca, a ne da se među sobom tamanimo!” Na dubravi se pričalo da četnici upadaju noću u kuće, odvođe stoku, pokupe svu hranu, a domaćina, ako se buni, ubiju. Ljudi su ih se strašno plašili.

Kada su jednog dana dva četnika upala u deda Mitinu kuću, pretrnuli smo. Ali, još smo se više uplašili kada su rekli da su došli po tatu da ga vode kod Draže Mihajlovića. On je mirno pošao kao i kada su ga Nemci odveli. Beba je bila neutešna. Dva dana smo provele u strahu. Onda se tata pojavio i ispričao kako su ga odveli u neku pećinu gde boravi Draža. On je tražio od njega da poruši sve mostove na Dunavu prema Rumuniji kako ruska vojska ne bi mogla da pređe iz Rumunije u Srbiju. Tata mu je kratko odgovorio da je on inženjer, da gradi, a ne ruši mostove. Deda Mita se divio tatinoj hrabrosti i čudio što ga Mihajlović nije likvidirao. Beba i ja smo bile srećne što smo ponovo sa njim.

Mama je povremeno odlazila u onu kafanu na kraj grada i slala nam po seljacima hranu i pare deda Miti što nas čuva i hrani, mada on nije ništa tražio. Na dubravi su počeli da pričaju kako se čuje da je ruska vojska oslobodila Rumuniju i da će uskoro i nas, da se Nemci povlače. Jedne noći nas je probudio požar i larva sa Stojadinovog dvorišta. Tata je ustao i video da tamo gori štala. Plašili smo se da neko ne zapali i našu kuću, pa smo u pižama brzo krenuli u jarugu, udaljenu stotinak metara od kuće. Sa nama su bili deda Mita i baba Kruna. Proveli smo noć u šumi. Čuli su se nemački glasovi. Nismo smeli da se vratimo kući, pa smo krenuli u Malajnicu, susedno selo, gde smo poznavali učitelja. Baba Kruna je sve vreme plakala i glasno zapomagala: “Jao moje krave. Ubiće mi krave! Izgoreće!” dok deta Mita nije dreknuo: “Plačeš za kravama, a ne pitaš se gde su ti deca!” Na to je ona jecajući odgovorila: “Deca će da se snađu, ali krave će da mi stradaju.” I tako je i bilo. Žika i Rada su krenuli sa sinovima za nama i predveče smo stigli u Malajnicu. Tamo je bilo puno seljaka, smeštenih u školi, ali su napravili na podu

u učionici i mesta za nas. U pola noći upali su nemački vojnici. Pitali su – da li neko zna nemački i tata je, valjda bunovan, ustao i počeo da razgovara sa njima. Beba i ja smo shvatile da Nemci vrlo lako mogu da konstatuju da je tata Jevrejin i strepele smo. da ga ne ubiju, ali on se ubrzo vratio. Međutim, skinuli su mu kožni kaput koji je stalno nosio. Sada je ostao u kratkom domaćem žaketu, lihtplavom, elegantnom, koji se nikako nije uklapao u ovu sredinu. Nemci su mu uzeli kožni kaput, ali su ga pustili. Tražili su da im objasni kako će stići u Stubik i on im je pokazao put. Ležeći tako, ja sam primetila da je jednom čoveku koji je ležao blizu mene ispala iz džepa ručna bomba i strašno sam se uplašila. Povukla sam seljaka koji je spavao ispred mene za rukav i pokazala mu bombu. On je skočio, uzeo bombu i pitao čoveka odakle mu. On je gledao zbunjeno i ubrzo se ispostavilo da ne zna srpski, da je pobegao iz nemačke vojske i da je pokušao da se sakrije u školi. Kako su se tu sakupili ljudi sa raznih strana, to niko nije obratio pažnju na njegovo prisustvo. Bio je obučen u seljačko odelo. Ljudi su počeli da viču da je sigurno ubio nekog našeg čoveka i skinuo sa njega odelo. Navukli su mu đak na glavu i izgurali iz učionice. Uskoro se začulo njegovo zapomaganje, pa urlanje. Neko je ušao unutra i ispričao kako džak u koji su ga strpali udaraju o zid. Uskoro je nastala tišina. Zakopali su ga u zemlju mada nisu bili sigurni da je bio mrtav. Neko je primetio da može da izađe iz jame i da njegovi konstatuju pokušaj ubistva, ali većina je smatrala da se to neće dogoditi, a ako ga nađu živog, sami će ga ubiti. Plakala sam i duboko osećala krivicu što sam pokazala ručnu bombu, da sam znala da će ga ubiti ne bih ga odala.

Ujutru smo saznali da se vode borbe između Rusa i Nemaca, čula se iz daleka pucnjava, pa je tata odlučio da krenemo u planinu Deli Jovan, gde ćemo biti bezbedniji. Popeo se na drvo da osmotri situaciju, ali neko je pucao u njega. Međutim, on je primetio pušku i pao pre nego što je metak bio opaljen. Dali smo se u trk. Hodali smo tako i stigli do reke Zamne preko koje je bilo postavljeno brvno. Tata je rekao da moramo pažljivo da otpuzimo preko da ne bismo pali u reku. Međutim Beba je išla kao balerina, raširenih ruku da bi održala ravnotežu. Ipak je pala u reku. Nije bila duboka, isplivala je, ali već je bilo hladno jesenje jutro i tata je skinuo svoj haljetak u pružio ga joj bez reči. Sada je ostao u košulji. Kada smo prešli na drugu obalu sreli smo Ruse. Tata im je skrenuo pažnju da ne hodaju tako uspravno, jer ih Nemci mogu otkriti. Jedan mladić mu je odgovorio: “Njičevo! Mnogo Rusa jest.” Ili nešto slično. Tata je kasnije to uvek prepričavao kako se Rusi uopšte nisu plašili i bili spremni da izginu.

Polako smo se peli uz planinu. Bili smo strašno izgladneli. Brali smo ostatke grožđa u vinogradima. Berba je već bila prošla. Pronalazili smo i neki kukuruz, još nezreo i grickali ga. Sve to nije bilo tako strašno kao vaške koje su mi gotovo

pojele uši. Nismo danima mogli da se očešljamo. U reci Zamni poslednji put smo se umili. Spavali smo u pećini. Jednom, kada smo pretrčavali iz šumarka, preko naših glava preletelo je topovsko đule. Od pritiska smo popadali na zemlju. “Tata, pogodio me je top!”, viknula sam. “Ćuti, budalo!” rekao mi je, “Da te je pogodio ne bi ovakve gluposti govorila!” Peli smo se sve više u planinu, ne znajući šta će se dogoditi i da li ćemo se spasti. Ponekad bismo naišli na seljačku kolibu kraj tora, gde su seljaci bili sa ovcama. Jednom nas je jedan primio u svoju kolibu i izneo na sofru pogaču i sir. Ja sam još ranije iscepala postavu u džepovima od kaputa, da, ukoliko mi se ukaže prilika, vidim nešto za jelo, stavim kroz džep u postavu. Tako sam neopaženo gurnula parče lepinje u kaput. Seljaku smo se zahvalili i produžili put. Kad smo odmakli ja sam ponosno izvadila pogaču i pokazala je tati, na šta me je on ošamario. Mislim da je to bio jedini šamar koji sam u životu dobila od njega, sem jednom prilikom pre rata kada nisam htela da popijem ricinus. Tada mi je rekao da razmislim, on će izaći iz sobe, a ja treba da odlučim, da li ću popiti lek ili umreti. Nije dozvolio mami ni sestri da uđu k meni. Želeo je da sama odlučim o svojoj sudbini. Kada je posle četvrt sata ušao saopštila sam mu da sam odlučila da umrem i da taj gadni ricinus neću da popijem. Batine su bile strašne, a posle njih popila sam ricinus. “Gde ste? – jecala sam, - Ovaj je hteo da me ubije! - Tešile su me i objasnile da im nije dozvolio da uđu kod mene. Neko bi pomislio da je tata bio grub čovek. Nije, pa to su bile jedine batine koje sam izvukla, ali zahtevao je poslušnost. Sada sam bila zapanjena što me je nazvao lopovom, ali sam pogaču vratila u postavu. Dogodilo se da sutradan nismo ništa okusili, nigde ničeg od hrane i ja sam predveče trijumfalno izvadila lepinju i otkinula parče Bebi. Ponudila sam i tati, ali on me je tako pogledao da sam se udaljila od njega da ne bih izvukla još jednu šamarčinu.

Prolazili su dani, bilo je sve hladnije, jesenja kiša nas je sprečavala da idemo dalje i tražimo nešto čime bismo utolili glad, a i borbe koje su se naokolo vodile, do nas je neprekidno dopirala pucnjava, zadržavala nas je u pećini. Jednog sam jutro čula blejanje ovaca. Pastiri su se ujesen vraćali iz tora, gde su na ispaši provodili leto. Kazala sam tati da izađe, možda nam mogu dati nešto za jelo. Tri dana nismo ništa okusili. On je mislio da mi se to pričinjava, a možda ga je bilo i stid da traži hranu, takav je bio. Da je sam, verovatno bi pre umro od gladi nego što bi prosio. Beba je, međutim, potvrdila da se čuje blejanje i on je izašao, a mi za njim. Pastir se zaustavio i sa čuđenjem nas upitao – šta radimo u pećini. Tata mu je objasnio da smo Jevreji i da se krijemo od Nemaca. “Pa, pobogu, čoveče, Negotin je oslobođen još pre dva meseca, a ova paljba što se čuje to se bore međusobno partizani i četnici.”

Nismo mogli da verujemo. Pastir nas je nahranio, a mi smo požurili na dubravu. U kući Todoroviće-
vićevih nije bilo nikog. Na pragu je ležao mrtav pas
Čoba koga sam mnogo volela. Plakala sam za njim.
Naše haljine, iscepane i razbacane ležale su po
dvorištu. Domaćini su bili negde u selu. Tata je
odlučio da krenemo u Negotin.

Naravno, nismo prećutali zahvalnost porodici
Todorović koja je stavila svoje živote na kocku da
bi nas spasla. Ostali smo sa njima u prijateljstvu,
dobili su medalje Pravednika u Jerusalimu, ali to
će se dogoditi nekoliko decenija kasnije.

Tada, na povratku u Negotin, hodali smo dva
dana, nailazili na leševe Nemaca, mrtve konje,
izvnutra kola. Ponekad smo ugledali razbacanu
hranu, konzerve, ali tata nije dao ništa da dirnemo.
U sumrak premoreni, izgladneli, stigli smo kući.
Na gornjem delu ulaznih vrata bilo je prozorče.
Popela sam se na kvaku i ugledala mamu kako leži
i plače. Viknula sam: "Mama!" ona se trgla, pogle-
dala oko sebe i još jače zaplakala. Viknula sam je
ponovo i ona je skočila, otključala vrata i ja sam pala
na prag.

"Zaboga, pa vi ste živi!" kriknula je i počela da
nas grli. A onda se obrušila na tatu: "Pa, gde ste vi
zaboga? Dva meseca je prošlo kako je Negotin
oslobođen!"

Tata joj je objasnio da nismo znali, ali ona to nije
mogla da shvati. "Ceo svet zna, svi znaju! Samo ti
nisi znao! A ja sam ovde izludela. Neki su mi ljudi
rekli da su vas videli obešene!" Plakala je i smejala
se istovremeno. "Jao, dušo, kako si prljava! – rekla
je i povukla mi rukom preko čela.

"Nisam mama prljava. To su vaške!" Pogledala
me je zgranuto. Nije mogla da poveruje. Požurila
je da donese češalj. "Ne vredi!" rekla sam joj.
"Nisam se mesecima češljala. Onda je donela
novine i počela da mi trese kosu. Vaške su pljuštale
na hartiju.

U ovom stanu nismo imali kupatilo, ali mama je
donela vodu, kupala nas, prala kosu, oblačila u
čisto. Najvažnije je bilo, imali smo hranu i ja nisam
prestajala da jedem. Bili smo presrećni što smo
opet svi zajedno i što ne moramo više da strahu-
jemo i gladujemo.

Naši su roditelji uskoro rešili da odemo u Vršac.
Vozovi još nisu krenuli i mi smo našli jedan ruski
kamion. Šofer je pristao da nas poveze. Bio je sve
vreme pijan i tata je odlučio da preuzme volan, što
je Rus rado prihvatio. Putovali smo nekoliko dana.
Majkica i deda bili su oduševljeni našim dolaskom.
Ujak Mile preselio se iz Pavliša u Vršac. Sada su
on i ujna Nada imali četvoro dece, Voju, Sofiju –
Seku, Baneta i Milanu – Bebu, nazvanu po mojoj
sestri. Mama je postala ponovo profesor u gimna-
ziji, a tata je krenuo da gradi nove puteve. Nije
imao vremena da ode po naše stvari u Negotin što
je mamu jako ljutilo. Kada je najzad uspeo da
otputuje, našao je da se opet neko uselio u naš stan
i da su nam još jednom sve stvari raznete i pokra-

dene, za šta je mama tati do kraja života preba-
civala.

Ja sam postala pionir. Nabavila sam šajkaču sa
petokrakom, bila u grupi koja je ulazila u nemačke
stanove i zapisivala inventar. Za to sam bila pro-
glašena za jednog od deset najboljih pionira u
gradu. Kao nagradu dobili smo značke – crvenu
petokraku sa belim obručem na kome je pisalo
"Smrt fašizmu – sloboda narodu". Bila sam veoma
ponosna i svim gostima koji su nas posećivali
pokazivala svoj trofej, sve dok ujak Nenad nije
pronašao u kiosku takve iste značke koje su se
mogle kupiti za pet dinara po komadu. Taj gest
duboko me je povredio i to je bilo moje prvo
razočarenje u socijalistički poredak.

U Irig mali i Radak Mali imali smo rođake, baba
Lenku, dedinu sestru i njenu kćerku Sojku. Rado
sam odlazila k njima. I oni su se žalili na novi
poredak, jer su im oduzimali zemlju i svu letinu,
mada je deda smatrao da oni bogznašta nisu ni
imali. Povremeno je ipak tvrdio da je i on protiv
"njih", mada je za "ovu stvar i sam krv dao". Na to
bi majkica uskočila sa rečima: "Bože Pero, kako
možeš da kažeš da si se za njih borio? Bio si
ljubopitljiv kada si čuo da su Rusi ušli u Vršac i
izašao na ulicu da ih vidiš!" Dedu bi ovakva
primedba jako uvredila. Podviknuo bi majkici da
ućuti i nastavio svoju priču: "Izašao sam da
pomognem partizanima, a onda me je Nemač
ugledao i opalio metak u mene. Ja sam tri puta
viknuo – deco moja, deco moja i srušio se. Bio sam
siguran da mi je to kraj." Ne znam da li je to bio
uticaj AFŽ-a koji se borio za ženska prava ili je
majkica sama došla do uverenja da treba da bude
istrajna u svom iskazu: "Pero, okrznulo te je
zalutalo tane i srušio si se od straha..." Svi smo
znali da dedica nije patio od preterane hrabrosti. I
za vreme rata, kada smo Beba i ja bile kod njih, kad
bi neko posle policijskog časa zakucao na prozor,
deda bi slao majkicu da vidi ko je i šta hoće. Ali,
imali smo razumevanja i za dedu, jer je to bilo
vreme kada je trebalo objaviti herojsku hrabrost i
učešće u NOB-u, makar to bilo, kao što je dedin
slučaj, nakon završetka rata.

NI TAMIŠ NIJE BIO PLITAK

Taman smo se sredili u lepoj kući nedaleko od
parka, na putu za Vršački breg, ja našla svoje stare
drugarice, kad je tata dobio premeštaj za Pančevo.
Ali pre toga dogodila se moja i Marijanina prva
ljubav. Nas dve nismo samo pisale zajedno domaće
zadatke, već smo i na pionirskim sastancima sedele
zajedno. Tamo se razgovaralo o ozbiljnim stvarima
– novoj državi, radničkoj klasi i poštenoj inteli-
genciji. Njeni roditelji bili su radnici. Jednom
prilikom, na prvomajskoj paradi, snažno je usklik-
nula: - Živela radnička klasa! - I poštena intelligen-
cija – pokušala sam da se nadovežem, ali glas mi
je nekako pukao i žagor je progutao moju jedinu
parolu, kojom sam, u stvari, želela da obezbedim

mesto svome dedi u novom političkom sistemu, jer on nikako nije uspevao da se snađe. Kasnije, kada sam Marijani zamerila što je tako glasno viknula parolu, ona me je prekinula rečima da je moj deda šnajder i da ne pripada poštenoj inteligenciji, čime me je vrlo povredila, jer deda je svakodnevno kupovao, u stvari majkici je davao pare, da kupi *Politiku*, a čitao je stalno i Lorensov "Ustanak u pustinji", jednu debelu knjižurinu koja je pretila da mu razbije naočare. Majkica, kad god bi ga čula kako hrče, opominjala ga da pazi na naočare, što je njega naravno vređalo, jer je čitao, a ne spavao, kako je govorio, što nema nikakve veze sa hrkanjem.

No ovog puta nisam imala namere da pišem o klasnim nesporazumima, već o Marijaninoj i mojoj ljubavi, Savi, našem pionirskom rukovodiocu. Nije bio lep, ni naročito pametan. Teško bi bilo definisati njegovu privlačnost koja zamalo nije poremetila Marijanino i moje prijateljstvo. Sava je govorio da mu je sedamnaest godina, mada nije delovao tako odraslo. Oči su mu bile sitne, blizu usađene, a usne tanke i stisnute. Retku, nakostrešenu kosu pokrivala mu je šajkača, prava, partizanska, kakve su iz rata donosili. Ono od čega je Marijani i meni zastajao dah, bile su, u stvari, Savine čizme. U njima je delovao kao partizanski kurir, koji je štošta doživeo u ratu, ali o tome ne želi da priča. U to vreme, kad smo nosili cipele sa drvenim džonom, a samo prekaljeni borci dobijali na "R1" karticu cipele, čizme su pripadale samo onima koji su ih skinuli sa mrtvih Švaba. Nije bilo tako davno kako je rat završen, pa je sve to potpadalo pod vojne tajne, ali dalo se naslutiti šta je sve taj dečko preturio preko svoje glave. Tako smo bar Marijana i ja mislile.

Ipak, odnos između mene i moje drugarice počeo je da se zaoštava. Nisam imala više volje da Marijani dajem da od mene prepisuje domaće zadatke, a ona je izbegavala da se sa mnom vraća kući. Situacija je morala, predosećala sam, ubrzo da se reči. Do tada se sve odvijalo nekako prećutno, podrazumevalo se bez reči. Jednog dana, međutim, kada smo posle pionirskog sastanka izašle na ulicu, Sava me je pogledao hladno i gotovo vojnički odrezao: - Zašto ti ideš stalno sa Marijanom i sa mnom?

Osetila sam da tonem. Bila sam izigrana. Nisam htela da mu pomenem češalj od aluminijuma koji sam mu bez reči poklonila. Kako ga je samo hladno stavio u džep svoje engleske bluze. Dok mi je dao do znanja da sam suvišna u Marijaninom i njegovom društvu, zupci tog češlja su se presijavali pod zracima zalazećeg sunca. Češalj sam našla u dedinoj fijoci. Stajao je zajedno sa dokumentima. Njime sam se češljala u školi za vreme odmora. Svi su mu se divili, jer je to bilo vreme kada ni drvena češagija nije mogla da se nabavi.

Ostavili su me u školskom dvorištu gotovo bez reči. Sledećeg tmurnog jesenjeg jutra bila sam tako očajna da nisam htela da ustanem i idem u školu.

Ležala sam dugo u krevetu i kako bi mi pale na pamet sjajne Savine čizme, suze bi mi grunule. Patila sam prvi put u životu zbog ljubavi. Ni narednih dana mi se nije išlo u školu. Deda je zapretio da će me odvesti lekaru, pa sam morala da odem u školu. Na Marijanu nisam obraćala pažnju. Osećala sam njen pogled na sebi. Odlučila sam da budem iznad onoga što se među nama dogodilo, iako sam ostala rezervisana.. Zavereničkim glasom mi je šapnula: - Dogodilo se nešto strašno. Sava je smenjen. Ono o ratu i ostalo bila je izmišljotina. Kažu da je sve slagao.

Otišle smo pred Savinu kuću i dozivale ga. Već je bio pao mrak. Na ulicu je izletela jedna narogušena žena i izgrdila nas što se deremo. – Šta će vam Sava, pitala nas je. Bilo mi je jasno da je to njegova maćeha, ali ona je energično izjavila da mu je rođena majka.

- Kako, gospođo, zar vi niste poginuli kao partizanka? – upitala je Marijana ljubazno, što je nju, izgleda dovelo do belog usijanja. U tom trenutku se baš i Sava pojavio. Debeloj ženi zaigrao je prut u ruci. Izgleda da smo je u tome prekinuli, jer se na Savu bacila uigrano, ispuštajući krike: - Još i to! Još i to! Živu me sahrani, lažovčino! Šibala ga je po tankim, golim nožicama Pogled mu je bludeo unezvereno. Po ponašanju nije delovao kao neko ko je imao ratnog iskustva. Naprotiv. Marijana i ja smo se pogledale i prsle u smeh. Otrčale smo na pionirski sastanak. Dočekao nas je novi rukovodilac, Ika. Izgrdio nas je što smo zakasnile, jer smo propustile prvu tačku dnevnog reda, kada je on postavljen na mesto nedoličnog prethodnika. Imao je divne plave oči. Marijana i ja smo se zgledale i ponovo prsle u smeh.

Učinilo mi se da ovog puta Marijana treba da bude nesrećno zaljubljena.

Jerusalim, 1959.

Beograd, 1960.

Slavica Garonja

Uvek ovde, ponekad tamo ili dvojezičnost kao sudbina

Razgovor sa Anom Šomlo

ANA ŠOMLO, pisac, prevodilac i novinarka, rođena je 1935. u Negotinu. Diplomirala je orijentalnu filologiju i književnost na Beogradskom univerzitetu. Boravila je dve godine na studijama u Jerusalimu, radi usavršavanja arapskog i hebrejskog jezika. Od 1960. do 1967. godine radila je na Televiziji Beograd u Kulturnoj redakciji. Dvadeset godina uređivala je časopis RTV – Teorija i praksa. Takođe, bila je i novinar u Dugi i TV Reviji. Od 1992. godine živi u Izraelu, u mestu Natanija, nedaleko od Tel Aviva.

SG: *Kako ste spomenuli i u Vašoj knjizi „Milenina pisma Kafki“, da „ništa nije slučajno“, tako mi je pre nekoliko godina, do ruku, sasvim slučajno, došao Vaš spomenuti roman, koji me je potpuno fascinirao, a o kojem (s obzirom da je objavljen još 1988) do tada u kritici nisam pročitala ni reči. Pišući knjigu o ženama u srpskoj književnosti, nisam želela da propustim priliku, a da ne ukažem na tu knjigu i dam joj ono mesto koje joj objektivno pripada i ne samo u istoriji književnosti koju pišu žene. Tako se desio i ovaj naš „susret“, iako više virtuelni, s obzirom da već dugo godina živite u dalekom Izraelu. Ovaj razgovor, koji ste ljubavno prihvatili za čitaoce „Školskog časa“, takođe će se obaviti putem e-mail pošte, a povod je, upravo Vaše književno i novinarsko delo, o kojem se tako malo zna(lo) i koje je, čini mi se, ostalo bez svojevrsnog kritičkog odjeka.*

Možete li nam, za početak, reći nešto više o Vašem odrastanju, poreklu i porodici, školovanju i vaspitanju. Ko je najviše uticao na Vaše formiranje kao buduće novinarkе i književnice, i možete li, ukratko, skicirati društvenu klimu, u kojoj ste, kao novosadska gimnazijalka, a potom studentkinja orijentalistike na Beogradskom univerzitetu, stasavali?

AŠ: Moja majka Budimka Smederevac Šomlo rođena je u Vršcu, a moj otac Miroslav Šomlo u Budimpešti, odakle se doselio u Jugoslaviju nakon završetka studija građevine. Bio je Jevrejin i da bi se oženio mamom morao je da pređe u pravoslavnu veru. Kao inženjer projektovao je značajne puteve i mostove u Srbiji, pa smo se tako selili od Negotina, gde sam se rodila, u Vršac, Pančevo, Novi Sad, Beograd. Mama je bila profesor srpskog jezika i književnosti u Novosadskoj gimnaziji „Jovan Jovanović Zmaj“, tako da smo moj budući muž Ivan Ninić i ja, njeni đaci, maturirali u Novosadskoj gimnaziji. Iz ovog, do sada rečenog,

može se zaključiti da su dve osobe imale najviše uticaja na mene – moja mama, odana književnosti i njen učenik Ivan, dve godine stariji od mene, sa kojim sam nerazdvojna od svoje petnaeste godine. Ne samo da smo ostvarili porodicu, koja sada broji, uz sina Dana i ćerke Ele i pet unuka, već i veliku biblioteku koju nosimo, dopunjavamo i nerazdvojni je deo našeg života gde god se nalazimo.

Postoji još jedno ime – profesor dr Fehim Barjaktarević. Kada sam 1953. upisala prvu godinu orijentalistike na Univerzitetu u Beogradu i kod njega slušala predavanja o persijskoj književnosti, pričalo se da on zna četrdeset pet jezika. Da zna arapski i turski to sam videla, jer je predavao jezik i književnosti pisane na tim jezicima. Na prvoj godini bilo nas je šezdesetoro. Kasnije se broj smanjio, mnogi su odustali, ali su nam se priključili studenti sa starijih godina kojima su preostali nepoloženi ispiti.

Nakon mog prvog, studijskog boravka u Izraelu, ušla sam u njegov kabinet razmišljajući kako da ga oslovim. Nisam mogla pretpostaviti da me se profesor seća. Međutim, on me je sa osmehom i pogledom iznad naočara preduhitrio: „Šalom, Ana Šomlo, ma šlomeh? Ejh haja Birušalajm? (Dobar dan, kako je bilo u Jerusalimu?), što me je iznenadilo. Pred odlazak u Izrael javila sam mu se, ali nisam verovala da će se profesor toga sećati. Bila je rana jesen kada sam krenula na put i predavanja na fakultetu još nisu bila počela... Kada sam zapazila kako savršeno pamti imena svojih studenata, pomenula sam mu da je i moja majka tridesetih godina slušala njegova predavanja na časovima svetske književnosti na Beogradskom univerzitetu i da mi je o tome pričala. Prekinuo me je: - Kako se zvala vaša mama? – Budimka – rekla sam, a on je dodao: Smederevac, da, sećam je se. Bila je veoma lepa, ali i dobar student. Kako sam čuo, postala je profesor književnosti, negde u Srbiji. – Da, potvrdila sam, predavala je i meni, kod nje sam maturirala u Novom Sadu. Posmatrao me je sa osmehom i rekao: - Prenesite joj moj pozdrav...

Bila sam iznenađena da pamti svoje studente između dva svetska rata. O profesoru Barjaktareviću pričale su se bajke, ali istinite. A povrh svega, sem knjiga koje je pisao i prevodio, gajio je divne ruže u svom vrtu u beogradskoj Profesorskoj koloniji.

SG: *U svet novinarstva i književnosti otisnuli ste se relativno rano i istovremeno - i te dve karijere su tekle kod Vas, čini mi se, uporedo. Ipak, započeli ste kao novinar. Možete li reći nešto više o tim počecima i kako se danas osećate – da li više kao novinar ili kao pisac? Najzad, da li ove dve profesije jedna drugu isključuju, po čemu bi se moglo reći da ste Vi izuzetak?*

AŠ: Godine 1957, u jesen, dobila sam stipendiju za postdiplomske studije na Univerzitetu u Jerusa-

limu. Tada sam imala dvadeset i jednu godinu. Moj muž Ivan Ninić i ja krenuli smo u Izrael. Pohađali smo časove za strane studente koji su dolazili da usavršavaju postdiplomske studije i hebrejski jezik u Mahon Grinbergu u Jerusalimu. Istovremeno, slušala sam predavanja na Univerzitetu.

Nova sredina bila mi je vrlo zanimljiva, pa sam počela da pišem i novinske tekstove. Prvi dopisi objavljeni su mi u beogradskoj Dugi, poslani iz Jerusalima 1958. godine, zatim u Politici, a onda u NIN-u, novosadskom Dnevniku, Ježu, Intervjuu, Književnoj reči, Književnim novinama, Vremenu, časopisima Pismo i Književnost, pančevačkim Sveskama... Neke od tih isečaka sam sačuvala, a neki nisu nikada ni stigli do mene.

Moj prvi novinski tekst „Kroz Negev do Ejlata“ objavljen je u Dugi 1958. godine. (Mada sam svojim u Beogradu pisala da smo Ivan i ja bili na izletu do Crvenog Mora i da nam je bilo veoma lepo, oni su se zabrinuli kada su pročitali moj tekst u Dugi. Smatrali su da je taj put bio opasan po život, mada su bili i zadovoljni, jer su svi naši rođaci i prijatelji kupili taj broj Duge. Mama je obećala da će ga sačuvati, ali negde se, ne zna kako, zagubio, kao i naredni koji je kasnije bio objavljen. Na svu sreću, ja sam sačuvala svesku iz koje sam prepisala stranice o našem putovanju). Na povratku iz Izraela, 1959. godine, čim sam raspakovala kofere u Beogradu, pronašla sam svoju staru pisaću mašinu, nabavila indigo i počela da pišem novinske tekstove.

Ovi dopisi iz Izraela bili su povod da me glavni urednik, Vladimir Paskaljević, kada sam se vratila u Beograd 1959. pozove da budem stalni saradnik Duge. Mada sam gotovo svakodnevno odlazila u Dugu i očekivala da ću postati stalni član redakcije, razmišljala sam i eventualno o radu na Fakultetu. Uložila sam šest godina života u orijentalistiku i mislila sam, a još više su to smatrali moji roditelji, da je šteta da se ne bavim filologijom, pogotovo što se govorilo o tome da će se na Filološkom fakultetu u Beogradu otvoriti i Katedra za hebrejski jezik.

Novinarstvo je postepeno, ma koliko sam do tada truda uložila u orijentalistiku, zatamnilo moje interesovanje za filologiju. U listu Duga, gde sam uskoro dobila stalno mesto novinara, radila sam sa mladim kolegama koji će kasnije postati glavni urednici (Mirko Bojić u Ilustrovanoj Politici, Predrag Kostić u Ženi). Neposredni urednik bio nam je pisac Branko V. Radičević, a glavni urednik Vladimir Paskaljević. U našu redakciju svakodnevno je zalazio pesnik Branko Miljković i desetogodišnji dečak, Goran Paskaljević, sada jedan od značajnih srpskih filmskih reditelja. Najzanimljivije je tada za Dugu pisala Božana-Žana Radojević, novinar i pisac, poginula u saobraćajnoj nesreći 1963. godine. U Dugi sam objavila intervju sa glumcima Žan Luj Baroom, Suzanom Strazberg (koja mi je tada pričala o svojoj drugarici Džejn Fondi), pisala sam i o Mišelu Simonu kome smo priredili iznenađenje u

Kinoteci...U to vreme, krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih, snimane su mnoge filmske koprodukcije u Avali, pa sam u raznim jugoslovenskim listovima objavila razgovore sa Klod Oton Larom, Loranom Terzijefom, Luj Žurdenom i drugim popularnim ličnostima iz sveta kinematografije.

Pisala sam i o Televiziji koja je tada u Jugoslaviji osnovana, pa mi je glavni urednik Dragoljub Trailović ponudio da budem stalni saradnik Kulturne rubrike. Prešla sam na Televiziju 1960, ali sam istovremeno pisala i za novine. Mislim da nisam izuzetak, mnogi novinari postaju pisci.

SG: U svet književnosti ste zakoračili „na velika vrata“ pa bi, u tom smislu, bilo zanimljivo da za naše čitaoce opišete Vaš susret i razgovor sa Aleksandrom Tišmom. Možete li nam reći nešto o toj svojoj ranoj književnoj fazi, temama kojima ste bili zaokupljeni i prvim romanima, motivima da oni budu napisani, a koji su našoj publici takođe manje poznati, kao i od kada datira Vaše pisanje literature?

AŠ: Pisca Aleksandra Tišmu poznavala sam ne samo iz njegovih knjiga, već i kao suseda u Novom Sadu. Živeła sam u njegovom komšiluku, viđala ga često na Štrandu. Imala sam utisak da i on mene pamti, pogotovo što sam se često tad pojavljivala na Televiziji. Tako sam se prilično samouvereno pojavila u Matici srpskoj sa rukopisom svog prvog romana „Žuti prkos“.

Pružila sam mu rukopis, on ga je ovlaš pogledao i rekao: - Šta? Čak 380 strana! Pa o čemu ste, zaboga, toliko pisali? Odgovorila sam da sam novinar, da komentarišem kulturna zbivanja za Televiziju, da radim za ugledni NIN... -Nije isto napisati toliko strana kao novinar i kao književnik. - Ipak ste preterali, zaključio je Tišma, a ja sam osetila kako mi pada kosa, a šminka mi se topi na mokrom licu. Ipak sam smogla snage da mu predložim da pročita jedno poglavlje, pa ako mu se ne dopadne, neka ostavi moj rukopis i neka mi to javi sa par reči. Njegov odgovor je glasio: - Kada bih pročitao samo prvu glavu Tolstojeve „Ane Karenjine“, nisam siguran da bih nastavio, a pogotovo ne Vaš roman...Ali kad ste zbog toga došli u Novi Sad...Ustao je i pružio mi ruku, uz opasku da će roman ipak pročitati u celosti i da zna koliko mladi pisci mogu da budu povređeni kada ih na početku odbace. Izašla sam očajna i rasplakala se na stepeništu Matice, a usput sam u nekom ogledalu videla svoje lice u suzama i znoju, i kosu koja visi u rezancima.

Posle dve nedelje dobila sam njegovo ljubavno pismo, u kome mi saopštava da sam napisala vrlo zanimljiv roman i da je on spreman da ga objavi. Vrištala sam od sreće, a moja mama Budimka, inače profesorka u gimnaziji, nije znala šta se događa. Mislila je da sam iz Beograda u Novi Sad kod Tišme išla po intervju. I od nje sam sakrila svoj

književni prvenac. Veoma se naljutila zbog toga, ali mi je kasnije oprostila.

Ipak, knjiga nije objavljena u Matici iz političkih razloga. Naime, partijski sekretar Matice smatrao je da u rukopisu ima osetljivih mesta o problemima narodnosti, što u Vojvodini uvek izaziva podzrenje. I zato je Tišma preporučio moj rukopis Slobodanu Mašiću, prvom privatnom izdavaču tada u Jugoslaviji. Mašić je predložio da preradim rukopis u kome bi Lea Štraser bila glavna ličnost romana. Knjiga je objavljena u skraćenom obliku 1980. pod imenom ove glavne junaknije, „Lea Štraser“ i Aleksandar Tišma mi je bio prvi recenzent, na šta sam vrlo ponosna, a integralni rukopis pod prvobitnim naslovom „Žuti prkos“ objavljen je tek 2006. godine.

SG: Pre svega, kao novinarka, radili ste u žiži beogradske kulture, čini mi se, u njenim zlatnim godinama, kao dugogodišnji novinar-saradnik na Televiziji Beograd. Sreli ste se i družili se sa mnogo znamenitih ljudi iz sveta kulture, iz one velike Jugoslavije. Mislim da su Vaše najnovije knjige („Biti i opstati na Televiziji“, „Uvek ovde ponekad tamo“) značajna svedočanstva i dragoceni kulturni markeri jednog vremena, koji će ovoj kulturi tek biti potrebni. Možete li izdvojiti za naše čitaoce neka sećanja na spomenuti rad na Televiziji, kao i na ličnosti iz tog vremena, najzad, zarad istine i pravde, ponoviti iz Vaših autobiografskih zapisa, zašto ste sa Televizije morali da odete?

AŠ: Na Televiziji sam se zaposlila 1960-te, ali o njoj počela da pišem u Dugi, pre nego što je Beogradski televizijski program zvanično počeo da radi. Bojana Andrić, urednik u Dokumentarnom programu RTS, emitovala je u svom programu leta 2009, prilog o mom prijemnom ispitu na Televiziji, koji do tada nikada nisam videla, niti sam znala da je snimljen. Poslali su mi kasetu u Izrael, tako da sam posle četrdeset godina videla kako je moj ispit izgledao.

Na Beogradskoj televiziji radila sam u Informativnom programu. Bilo je to vreme velikog televizijskog entuzijazma. Nije se vodilo računa o vremenu, plati, bilo je važno osvajati ekran, ličnosti, događaje. Radila sam u emisijama sa Mićom Orlovićem i Dušankom Kalanj, Zorom Korać, malo je prostora da navedem sve kolege sa kojima sam saradivala, ali sam često bila gost i u zagrebačkim i sarajevskim emisijama, gde sam se sretala sa Sandom Langerholc, Ivanom Hetrihom, sa Perom Radovićem u Sarajevu i mnogim kolegama koji su radili u kulturnom programu. Bila sam i saradnik zagrebačke TV emisije „Ekran na ekranu“.

U svom dnevniku beležila sam utiske o ljudima koje sam sretala, opčinjenosti televizijom. Bili su u ono vreme veoma značajni. O nekim od njih ništa, sem čitulje, nije objavljeno. Zapisala sam u dnev-

nik i beleške o svojim putešestvijima po selima sa Zaharijem Trnavčevićem, dok sam radila u Emisiji za selo, zaleđenim putanjama i pešačenju, našoj zaslugi za dovođenje vode u selo Ključ. Bio je tu razgovor sa kino-amaterima Dušanom Makavejevim, Kokanom Rakonjcem, Žikom Pavlovićem...o njihovoj želji da se profesionalno bave filmom. U njihovom klubu upoznala sam i Batu Živojinovića koji se tada nadao da će dobiti prvu pravu ulogu.

Godine 2004. u ediciji TV Polica, Centar za istraživanje Radio-televizije Srbije objavio je moju knjigu „Biti i opstati na televiziji“ – intervju sa značajnim i popularnim ličnostima tadašnje Jugoslovenske televizije, među kojima sa Radivojem Lolom Đukićem, Dušankom Kalanj, Mićom Orlovićem, Ivanom Hetrihom, Sandom Langerholc, Zdravkom Šotrom, Angelom Miladinovim...

Godine 1967, u partijskoj organizaciji Televizije, čiji član nikada nisam bila, pomešali su pojam CIA i Cionizam, pa su moj boravak u Izraelu predstavili kao političko angažovanje, što je bila totalna besmislica, jer mene, sem filologije i orijentalistike, ništa drugo nije interesovalo. Nakon sedam godina rada u Informativnom programu, 1967. godine, moj boravak u Izraelu predstavljen je u redakciji Beogradske televizije kao neka politička neprijateljska misija, tako da sam bila suspendovana i udaljena iz redakcije, što me je duboko potreslo. Godinu dana bila sam na raspolaganju, zbog čega sam strašno patila, a onda sam počela da radim u TV Reviji, tada u okviru Televizije. Kasnije sam saradivala i u drugim programima. Taj deo svog života opisala sam u jednoj literarnoj transpoziciji u romanima „Žuti prkos“ i „Lea Štraser“.

SG: Kao novinarka koja je obavila niz razgovora sa našim najpoznatijim ličnostima (Olja Ivanjicki, Milorad Pavić), treba napomenuti čitaocima da ste objavili i posebnu knjigu razgovora sa Miloradom Pavićem. Šta za Vas znači njegovo delo u kontekstu savremene srpske, ali i svetske književnosti? Da li je njegov književni rad dovoljno vrednovan kod nas u Srbiji (bivšoj Jugoslaviji) i da li je, možda, to bio posredan podsticaj da se i sami upustite u vanrednu literarnu avanturu „dopisivanja“ nestalih pisama Milene Jesenske, Francu Kafki?

AŠ: Ideja da napišem knjigu razgovora sa Miloradom Pavićem „Hazari ili obnova vizantijskog romana“ nastala je nakon slučajnog susreta sa Pavićem u vrtu Olje Ivanjicki. Bilo je to maja 1980. godine. Čitavu godinu nakon toga provela sam čitajući osamnaest njegovih dela. Zabeležila sam 317 pitanja koja ću mu postaviti u njegovom kabinetu, soba br. 577, na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Međutim, naš razgovor je tekao spontano i sva moja pitanja ostala su u beležnici.

Autor „Hazarskog rečnika“ bio je vidovit čovek. Malo je rečenica napisao, a da vam se ne čini da ih

je lično vama uputio. U Španiji su ga dočekali kao da je stigao na izvor svog Rečnika. Jevreji ga usvajaju, smatrajući da je Hazare opisao kao Izraelce našeg vremena, a sva mapa Evrope se apokaliptički ukazuje kao eventualno poprište iščeznuća naroda.

Inače, na Vaše pitanje – da li je Pavićev rad bio podsticaj da se upustim u avanturu „dopisivanja“ Milene Jesenske i Franca Kafke – nije bio. Moj rukopis „Milenina pisma Kafki“ bio je završen krajem sedamdesetih godina prošlog veka, pre poznanstva sa Pavićem.

U vrt Olje Ivanjici često sam odlazila, ali nikako nisam uspevala da sa njom razgovaram, jer je uvek bila okružena prijateljima. Jedne večeri, ipak, ukazali mi se prilika, kada je naš razgovor takođe spontano počeo. Iz toga se izrodio i tekst našeg razgovora pod naslovom „Kako razmišlja Olja Ivanjicki“ koji se može pročitati u mojoj knjizi „Uvek ovde, ponekad tamo“.

SG: *Da se vratimo Vašem delu „Milenina pisma Kafki“. Kako tumačite nedostatak kritičarske recepcije ove Vaše knjige, u vremenu u kojem ste stvarali u Jugoslaviji, i kako je došlo do ideje za nastanak ovog Vašeg, u pravom smislu, „evropskog“ romana, koji je toliko daleko od lokalnih i domaćih tema naših pisaca (da li je to možda bio i Vaš greh), a kojim bi se podičila i svaka velika kultura? Najzad, kako biste ocenili srpsku književnu scenu, ali i društvo i javnost u celini, u trenutku kada ste odlučili da se preselite u svoju „drugu“ domovinu, Izrael?*

AŠ: Knjiga „Milenina pisma Kafki“ nastala je slučajno. Jedne majske večeri sreća sam na uglu Sarajevske i Ulice Miloša Pocerca u Beogradu, Zorana Gluščevića, pisca „Ključevi za Zamak Franca Kafke“ (1971). U razgovoru sam pomenula da čitam Kafkina „Pisma Mileni“.

– To su najlepša ljubavna pisma!“ potvrdio je moje mišljenje Gluščević. – Šteta što su Milenina pisma zauvek izgubljena, zaključio je.

– Nisam sigurna u to, napisacu ih ponovo, rekla sam, ubeđena da ništa ne može zauvek da nestane.

– Odgovoriću na Kafkina pisma, rekla sam...

Zoran je moje olako izrečene reči ozbiljno shvatio i stalno mi se javljao da me pita da li sam već počela da pišem Kafki. Tako su krenula moja istraživanja života Milene Jesenske i njene ljubavi sa Kafkom, putovanje u Prag, traganje za njihovim životima. Moja knjiga „Milenina pisma Kafki“ objavljena je nakon 17 godina u izdanju Književne zajednice Novog Sada.

Milica Nikolić, pisac i prevodilac, napisala je veoma pohvalan prikaz u Letopisu Matice srpske. Novinarka Zorica Mutavdžić pisala je o „Mileninim pismima“ u listu Bazar, pod naslovom „Neobičan poduhvat Ane Šomlo“ 1991. godine. Dobila sam i nagradu „Buki Finci“ Saveza jevrejskih opština, za ovu knjigu.

Godine 2005. izdavačka kuća Pešić i sinovi, objavila je knjigu „Bila sam tvoje more“, ovog puta Kafkina pisma i Milenini / moji – odgovori. Tom prilikom, priređena je promocija u Biblioteci grada Beograda i koliko sam informisana, tiraž ove knjige je rasprodat.

Napisala sam i prevela dvadesetak knjiga, možda i više, ali o njima nije bilo mnogo kritičkih prikaza. Ja, kao autorka, nisam pozvana da rasuđujem zašto se o mojim knjigama u Srbiji malo piše, ali znam da iako neke od njih imaju više izdanja, sve su rasprodate i u knjižarama se ne mogu naći, pa mi se čak iz Beograda javljaju potencijalni čitaoci da me pitaju kako mogu da nabave moje knjige, mada od izdavača čujem da ih je Ministarstvo za kulturu dotiralo i da su sve biblioteke u Srbiji dobile neke od mojih poslednjih knjiga.

SG: *Mnogo ste putovali po svetu i sa tih putovanja ostvarili i sjajne putopisne reportaže, žive, visprene i upečatljive literarne stranice, na granici modernog, hibridnog književnog žanra. Ta svetska korespondentnost mislim da krasi i Vašu romansijersku umetnost. Šta za Vas znače putovanja i da li je i to deo Vaše umetničke egzistencije, kroz koju Vam nije bilo teško da se preselite u sasvim drugu, ali Vama blisku kulturu? Kako je tekla Vaša profesionalna karijera po dolasku u Izrael?*

AŠ: Tih sedamdesetih godina radila sam u Centru za istraživanje programa i auditorijuma Televizije Beograd. Bila sam urednik časopisa RTV Teorija i praksa. Moj muž, Ivan Ninić, priređivao je koprodukcione izdanja iz oblasti umetnosti koja su bila rezultat saradnje izdavača iz više zemalja, tako da je često putovao po sajmovima knjiga u svetu, kao predstavnik „Prosvete“, gde su bile izlagane knjige koje je uređivao, a ja sam uvek bila uz njega. Tako smo bili u Americi, Engleskoj, Holandiji, Nemačkoj, Švajcarskoj, Italiji. Strašno sam volela da putujem.

Bilo je pravo otkrovenje za mene upoznati svet, ne samo iz aspekta televizijskih studija i sajmova knjiga, već pre svega okruženja u kojima su se oni odvijali. (O tim putovanjima, takođe više, u mojoj knjizi „Uvek ovde, ponekad tamo“).

U Izrael sam se doselila kada nisam više bila mlada, niti imala snage da se borim u sredini gde žive, rade i objavljuju svoja dela mnogi pisci, i da stičem književnu karijeru. Mada sam prevodila i poznavala mnoge značajne pisce koji su me vrlo ljubazno dočekali i primili u svoje Udruženje, pa mi dodelili i nagradu koja se jednom godišnje daje književniku koji piše na stranom jeziku, za zbirku priča „Ponovo u Jerusalimu“, ja sam ipak pisac koji piše „na stranom jeziku“. Prevodim sa hebrejskog, ali mislim da se literatura može stvarati samo na maternjem jeziku i onom na kome se odrasta. Prevodila sam svoje priče i one su uz redakciju

objavljivane u izraelskim književnim i dnevnim listovima, kao i novinarski tekstovi.

SG: *Najzad, uz književni i novinarski rad, Vaš prevodilački rad i doprinos srpsko-jevrejskim kulturnim vezama je ogroman. Vi ste kao profesor orijentalistike, pre svega, vrstan prevodilac sa hebrejskog. Tu ste uradili jedan epohalan projekat – Srpsko-hebrejski rečnik, a godinama prevodite i najznačajnije izraelske pisce na srpski. Da li se prevodilački rad u srpskoj kulturi uopšte dovoljno vrednuje?*

AŠ: Mada sam se intenzivno u Jugoslaviji bavila novinarstvom, držala sam i nastavu hebrejskog jezika. Imala sam oko pedesetak studenata u okviru Jevrejske opštine u Beogradu, u ulici Kralja Petra, gde sam često držala i predavanja o izraelskoj književnosti. Moje teme izazvale su interesovanje, pa sam putovala i u Novi Sad, Suboticu, Zagreb. Istovremeno, počela sam da se bavim i prevodjenjem sa ivrita i da objavljujem poeziju i prozu savremenih izraelskih pisaca u književnim časopisima.

Po mom dolasku u Izrael, u izdanju Udruženja doseljenika Jevreja iz Jugoslavije, objavljen je 1993. Hebrejsko-srpskohrvatski rečnik u oba pravca manjeg obima, a 2007. Hebrejsko-srpski rečnik, koji sadrži više od 30000 reči, u izdanju beogradske izdavačke kuće „Jasen“. Godine 1996. objavila sam udžbenik Učite sami hebrejski, na srpskom, namenjen doseljenicima.

Iz moje bibliografije mogu se videti naslovi knjiga i izraelski autori koje sam prevela, mada je poezija i proza objavljivana u mnogim književnim časopisima. Na Vaše pitanje – da li se dovoljno cene u srpskoj kulturi, mislim da Vi možete na to pitanje bolje od mene da odgovorite. Ja znam da se finansijski gotovo uopšte ne vrednuju.

SG: *Možete li nam ukratko nešto reći o milenijumskoj jevrejskoj kulturi, njenom usudu i srpsko-jevrejskim vezama (i istorijskoj sudbini?). Kako izgleda kulturni i književni život u Izraelu? Možete li nas upoznati sa savremenom izraelskom književnom scenom, piscima koje znate i cenite. Da li postoje rešenja koja bi se mogla primeniti i popraviti naše kulturne (ne)prilike? Najzad, da li pratite sa te udaljenosti i našu savremenu književnost i kako se uistinu kulturne veze dve zemlje grade i od čega (koga) zavise?*

AŠ: Izraelska kultura nastavak je jevrejske tradicije koja se neguje od prebiblijskih dana i nastavlja i u našem vremenu ne samo u ovoj zemlji, već i u dijaspori. Sem hebrejskog jezika, Jevreji se služe lađinom, jezikom Sefarda kojim su govorili Jevreji u Španiji i jidišem, jezikom Aškenaza, nastalom u Nemačkoj. Danas se ovi jezici i književnost studiraju na univerzitetu, ali u Izraelu svi govore i pišu na hebrejskom (ivritu).

Ne može se stvaralačka nit jevrejske literature, koja se proteže vekovima, sažeti u nekoliko redova i navesti imena književnika i njihovih dela. Sjajne su knjige Šemuela Josefa Agnona, dobitnika Nobelove nagrade za književnost, koga sam prevodila, ali ne manje značajne – Amosa Oza, Alef Bejt Jehošue, Šulamit Lapid, Aharona Apelfelda, Gideona Telpaza... U kruševačkoj „Bagdali“ objavili su mi 1995. Antologiju kratkih priča Izraela. Ovde se svakodnevno organizuju književne večeri, promocije, a sve novine imaju književni dodatak. Institut za prevod izraelske književnosti u Tel Avivu lansira u svet nova literarna ostvarenja i registruje svako delo prevedeno sa ivrita, to je dotirana ustanova, ali ne finansira prevodioce.

Mada nastojim da budem u toku onoga što se u savremenoj srpskoj književnosti zbiva, nisam dovoljno upoznata sa novim ostvarenjima u literaturi. Svake godine Ivan i ja idemo u oktobru na Sajam knjiga u Beogradu i vraćamo sa koferima punim novih izdanja, ali dan je suviše kratak, da bih uspela da pročitam sve što želim.

Kulturne veze danas nisu u centru pažnje svetske javnosti. Pre svega, na tapetu su političke teme, pa zatim ekonomski interesi, a za kulturne veze zainteresovani su pojedinci koji nemaju finansijska sredstva da bi ih realizovali.

SG: *Kao dugogodišnji novinar na Televiziji (i urednik časopisa Teorija i praksa), svakako ste među najpozvanijima da kažete svoje mišljenje o današnjoj ulozi televizije (o njenoj vaspitnoj, obrazovnoj i zabavnoj misiji na kojoj je započela) i uopte, ulozi medija u savremenom društvu? Da li je došlo do njihove svojevrsne zloupotrebe, odnosno, pretvaranja njihove društvene uloge u potpunu suprotnost? Kakva je situacija u Izraelu?*

AŠ: Svakodnevnica bez televizije više se ne da ni zamisliti. No činjenica je da televizija uvek, svuda i svima može manipulirati, da poseduje moći krivotvorenja, zloupotrebe, zavodjenja. Tome mogu da služe i veoma sofisticirane, u zanatskom smislu izvrsno urađene emisije. Koliko TV program može da postane merilo vremena i zbivanja osetilo se naročito poslednjih decenija, koje su upečatljiv primer zloupotrebe uticaja na široko gledalište. Sa malog ekrana oglašavale su se ličnosti koje su autoritativno saopštavale „vesti dana“, a gledaoci su nesvesno prihvatili stavove i interpretacije „prezentera“. Još kad se takva propaganda, paralelno i sinhrono, vodi i kroz ostale medije (štampa, radio) njoj većina, na žalost, mora podleći. Ljudi ni ne primete da su izgubili sopstveni kriterijum u odnosu na stvarnost, njeno razumevanje i tumačenje.

Televizija svakako ima značajnu ulogu u društvu, sa TV ekrana se može mnogo saznati, ali i više od toga, gubiti vreme. Ljudi suviše vremena provode pred TV ekranom. Ne može se uvek predvideti šta je vredno videti, a šta treba pro-

pustiti. To se još više odnosi na mlade, koji gube vreme gledajući često beznačajni program, ali oni su još više orijentisani na kompjuter, sada posebno na facebook, tako da se korice knjiga sve ređe otvaraju. Situacija je slična ne samo u Izraelu, već u celom svetu, ali tu se ništa ne može učiniti.

Bez obzira na mnoštvo „dugmića“ iza kojih se za svakog krije nešto po ličnom izboru i ukusu, mora da postoji jedan primaran, nacionalni, javni program koji će brinuti o opštim vrednostima i interesima. Održavanje takvog programa je nacionalna obaveza i u finansijskom smislu, a i građani takav programski profil podržavaju pretplatom, jer je uvek bio i biće najgledaniji u segmentima na kojima i počiva – informativnom i obrazovnom. Vaspitanje mladih, podrška nacionalnoj kulturi, očuvanje narodnog identiteta, sve su to stavke u kojima se demonstrira ono najbolje što televizija može da pruži.

Umnožavanje medijske porodice Internetom pomaže svim sredstvima masovnih komunikacija da opstanu, jer su prinuđeni da se usavršavaju. Jedini problem ostaje vreme koje se ničim ne može produžiti, pa samo ono ugrožava prednosti jednog medija nad drugim, a najviše sam život, jer čovek ima sve manje slobodnog vremena koje je neophodno mladom čoveku da bi se razvijao, a starom da ostane normalan. Iako više nije jedini prozor u svet, televizija je i sada onaj najpristupačniji i širom se otvara svakom, ukoliko nema tremu od globalizacije i tuge za izgubljenim vremenom.

SG: Kao vrstan znalac brojnih jezika, ali i brižljiv pratilac svega što se dešava i oko Vašeg maternjeg, srpskog jezika, kako gledate na današnju jezičku situaciju u Srbiji, odnosno, u zemljama bivše Jugoslavije? Kroz Vašu knjigu „Moj svet knjiga (Dnevnik čitanja)“ nailazim na Vaš stav „o četvoroimenom jeziku“, čini se, preko potreban da se ovde ponovi, gde sa distance intelektualke i književnice udaljene od matice, dajete čini se, jednu tačnu i zdravu dijagnozu današnjeg jezičkog kalambura koji je nastao sa raspadom zemlje, pa bih Vas zamolila da taj stav ponovite i čitaocima „Školskog časa“.

AŠ: S obziroma da sam odrasla u Jugoslaviji za mene je, bez obzira na političku situaciju, srpsko-hrvatski jezik onaj jezik na kome sam obrazovana i na kome je stvarana zajednička kultura i pre svega književnost. Napisala sam da smo iznenada postali poliglote služeći se raznim jezicima novostvorenih zemalja. Naši životi i porodice, jezik kojim smo se služili tako su spojeni da se ne mogu niti ih treba razdvajati. Teorija filoloških skorojevića biće kratkog veka. Tiraži knjiga u pojedinim republikama bivše Jugoslavije sve su manji, ali se, kako čitam u vestima, sve češće traže nova izdanja preko granice.

SG: Gledajući u celini Vaše delo, koje odlikuje, sem ogromne erudicije, svestranost i žanrovska raznovrsnost: Vi ste romanopisac, pripovedač, novinar, putopisac, pisac humoreski, prevodilac, pisac udžbenika – Vaša intelektualna radoznalost i neiscrpna radna energija, kao i bibliografija su zadivljujuće! Da li je Vaš potencijal u zemlji i (srpskom) jeziku na kojem stvarate bio uopšte dovoljno iskorišćen, prepoznat, ili je to sudbina svih vrsnih intelektualaca kod nas? Najzad, da li je u vreme dok ste u Jugoslaviji najintenzivnije stvarali, na nedovoljnu recepciju Vašeg dela uticala i rodna pripadnost (mada se od tada nešto ipak, promenilo: žene su sada dobile svoje antologije, monografije, imaju svoju nagradu „Žensko pero“, projekte, dobijaju NIN-ove nagrade).

AŠ: Ne mogu da budem objektivna prema onome što sam uradila i afirmaciji koju sam ili nisam stekla. To mogu da procene samo druge kompetentne ličnosti. Mislim da ne treba posmatrati da li je ličnost koja nešto stvara muškarac ili žena. Bitno je šta ostavlja za sobom. Ja sam uradila onoliko koliko sam mogla. Ne mislim da sam stekla svetsku slavu, ali ponekad, recimo od Vas, stigne glas da ste pročitali nešto što sam napisala, prevela i onda mi se čini da nije bio uzaludan trud koji sam uložila.

Ako mislite na to da li bi moj uspeh bio znatniji da se drugačije zovem i da pripadam drugoj nacionalnosti i prostoru, to takođe ne želim da komentarišem, jer možda ne bih bila objektivna. Ja živim svoj život onako kako umem i želim. Uživam u svojoj porodici, obožavam svoju decu i unuke, volim da radim i zadovoljna sam što to mogu, a procene ostavljam drugima, bez obzira da li su objektivne ili lične. Vremenom će steći, nadam se, pravu ocenu.

Gospođo Ana Šomlo, u ime čitalaca i u svoje lično ime, srdačno Vam se zahvaljujem na ovom razgovoru!

Beograd-Natanija, 16. februar-19. mart 2011.

Slavica Garonja Radovanac (Beograd, 1957) srpska je istoričarka književnosti, književnik i univerzitetski profesor.

Žene govore: razgovori sa književnim savremenikama jednog stoleća (Alterra, Beograd, 2013)

Filip David

Moj svet knjiga

Ana Šomlo: Pešić i sinovi, 2008.

Dnevnik čitanja

Nije jednostavno odrediti žanr nove knjige Ane Šomlo. No, u tome je i njena posebna zanimljivost. Najsažetije, moglo bi se reći da je svojevrsni "dnevnik čitanja", kako se spominje u podnaslovu. To je dnevnik čitaoca koji je ujedno i pisac. Prelistavajući nove i stare knjige, najrazličitijih autora, Ana Šomlo otvara niz tema u širokom rasponu od kulture do politike, uvek u vezi sa knjigama koje čita, sve obojeno ličnim utiscima, što i priliči dnevničkom, ispovednom tonu.

Ana Šomlo poznata je našoj čitalačkoj publici kao autorka nekoliko zapaženih romana i zbirki pripovedaka, ali i po izuzetnim prevodima sa hebrejskog (prevela je neka od najznačajnijih dela klasične i savremene jevrejske literature). Nedavno se u našim knjižarama pojavio obimni i pouzdani hebrejsko-srpski rečnik - rezultat njenog dugogodišnjeg posvećenog rada - pravi kulturni i leksi-kografski poduhvat. Zajedno sa svojim suprugom Ivanom Ninićem, izdavačem, urednikom i političkim komentatorom, potpisuje dva časopisa. Mesečnik "Most" predstavlja vezu izraelske dijas-pore sa nekadašnjom domovinom, a "Lamed", (glavni urednik Ivan Ninić) - elektronsko izdanje časopisa, koji objavljuje esejistiku i aktuelne teme prevas-hodno iz oblasti judaizma.

Već i ova sažeta biografska beleška pokazuje raznovrsnost interesovanja Ane Šomlo, njenu privrženost stvaranju veza između dve tradicije i kulture, ali i njenu nesvakidašnju erudiciju. Ana Šomlo predstavlja dobar primer pisca koji pripada dvema različitim književnostima: srpskoj i izra-elskoj, čije delovanje širi kulturni prostor i uspo-stavlja veze između ovih kultura i ovih knji-ževnosti.

O širini njenih čitalačkih interesa svedoči i ova dnevnička knjiga, pod naslovom "Moj svet knjiga". Komentari pročitanih knjiga uvek su u širem kontekstu onoga što prati njena druga intere-sovanja, vezana za politiku, kulturu, susrete sa ljudima, neke životne situacije. Svet knjiga je, kako piše Ana Šomlo, "daleko stvarniji od sveta u kojem živimo", odnosno potpuniji, celovitiji, raz-novrsniji. Svet knjiga pomaže nam da bolje shvatimo i razumemo, istoriju, drugačija uverenja, sopstvenu sudbinu. Ana Šomlo je pisac koji mnogo i ozbiljno čita, a u knjigama i u sudbinama pisaca otkriva ponešto od onoga što su kontraverze sveta u kojem živimo. Njeno čitanje prepliće se sa vestima koje stižu sa radija, televizije, iz novina, te tako čitanje i sam život jedni druge preslišavaju, dopunjuju i objašnjavaju. "Ponekad se čini da

čovjek sudbinski naleće na knjigu koju će pročitati, kao da mu je neka mistična igra namenila. Ona će mu odjednom otkriti sopstveno lice...", piše Ana Šomlo u nameri da objasni kako jednako knjige nalaze nas, kao što mi nalazimo knjige. To tra-ganje, pronalaženje i otkrivanje "izbora po srod-nosti" na neki način jeste "putopis bez voznog reda po literaturi". Ali i traganje za nekim važnim ili manje važnim odgovorima na pitanja koje nam život svakodnevno nameće.

Druženje sa dnevnikom čitanja Ane Šomlo vraća nas sećanjima na neke autore koje smo možda nepravedno zaboravili, a bilo bi dobro da ih ponovo pročitamo. Istovremeno otvara interesovanje za pisce koji su nam do sada bili nepoznati, pa predstavlja nenametljivu preporuku da ih upo-znamo. Iskreni posvećenici knjige, oni što žive od druženja sa knjigom, verujem, otkriće u književ-nom dnevniku Ane Šomlo privlačnu lektiru koja pokriva različite žanrove, objedinjujući u sebi dnevnik, publicistiku, esejistički pristup.

Redovni čitaoci "Danasa" prisetiće se da su neki od ovih dnevničkih zapisa svojevremeno objav-ljivani u kulturnom dodatku "Pečat". U svakom slučaju, Ana Šomlo ovom knjigom, "dnevnikom čitanja", potvrđuje širinu svojih interesovanja i svoga razumevanja književnosti, svesrdno nas pozivajući da učestvujemo u dijalogu na mno-gobrojne teme koje otvara.

Ana Šomlo

Plovim južnim morima *Dnevnik čitanja*

Budim se iz popodnevnog sna. Ne znam koje je doba dana, gde sam ni koliko mi je godina. Ovo poslednje je dobro. Često se sa čuđenjem osvestim i pomislim da sam neko drugi, neko iz vremena letnjih školskih raspusta. Zujanje erkondišna podseća me gde sam. Ispravan je, ali sparina se ne da. Kroz prozor vidim more, ali i ono je tako belo, sjajno pod suncem, kao da je užareno. Pružam ruku da dohvatim knjigu Šulamit Lapid. Prevodim njenu priču "Skok na glavu". Jedna žena u poznim godinama odlučila je da nauči da skače na glavu. U vodu, naravno. Razmišljam, možda još sanjam svoj popodnevni san. Ali, žena onda shvata, dok roni, da joj je život promašen i da se ne može očekivati nešto neverovatno u ovim godinama, da je sa svim zabludama svršeno.

Poučena iskustvom Jelene Stakić koja me je preko "Mostova" prevela "žednu preko vode", shvatam da se ne mogu tako olako igrati životom junakinje Šulamit Lapid. Morala bih da ustanem, da konsultujem sve rečnike koji su daleko, čak na mom pisaćem stolu, jer hebrejski nevokalizovani tekst traži punu pažnju i koncentraciju. Ne mogu da se igram sa životom žene koja skače na glavu.

Prevodilac mora biti odgovorna ličnost, jer lošem prevodu povratka nema.

Radije ću pružiti ruku do "Prozora u Žadu" Maje Herman Sekulić. Pisac ovih slika iz Jugoistočne Azije, izuzetno lepa i markantna žena, poklonila mi je svoj putopis prošle jeseni kada smo se srele u Klubu književnika u Beogradu. Ona je došla iz Njujorka, gde živi, a ja sam bila na Oktobarskim susretima pisaca. Ponekad prozrem u sebi onu mušku pakost: lepa, zgodna, pa još i pisac? Nije li malo mnogo? Sebe pravdam logikom, zar pored televizije koja sve vidi, čuje i zna, još uvek neko piše putopise? Nije li to prevaziđeni žanr? I istovremeno pomišljam da je šteta što za ovih šest godina, otkada živim u Nataniji, nisam zabeležila nijednu opasku o kontroverznom Izraelu. Dakle, otvaram Majin "Prozor u Žadu". Počinjem da čitam o Bankoku, Tajlandu, o stvarnim i nestvarnim imenima, o Gradu anđela, o Maji Herman koja tamo boravi prvi put u monsunskoj sezoni. Saznajem neverovatne stvari. Mislila sam da sam u toku svega što se zbiva u svetu, da me novine svakodnevno obaveštavaju o onome što se događa, da kablovska televizija putem BBC-a i CNN-a donosi u moju sobu svako veče vesti sa svih meridijana, da je lokalna TV stanica obaveštena o svim izraelskim zbivanjima, da sam oguglala na

sve neredu u Irskoj, Španiji, da se hronično plašim kosovskog epiloga. Ali, kroz "Prozor u Žadu" ja otkrivam Daleki istok sa novim mirisima durijana, vočke veličine fudbalske lopte, snažnijeg mirisa od manga, putujem po ostvrima Južnog mora... Ne, nisu to ružičaste priče o zalasku sunca i plavim zorama. To je stravična slika o pretnjama koje nas čekaju u nastupajućem milenijumu. Samo nekoliko suvih podataka: u junu 1994. godine u Tajlandu ima oko dva miliona prostitutki, od kojih su 800.000 deca. Pretpostavlja se da će do kraja ove decenije četiri miliona ljudi biti zaraženo sidom. Ukoliko se ovo zlo i bolest, pise M.H.S. - ne spreči, predviđa se da će do kraja ovog veka u Tajlandu i celoj jugoistočnoj Aziji biti uništene čitave generacije. Nestaće mladost Tajlanda, Burme, Indonezije.

Ali, nije sve samo pretnja. U ovoj knjizi se može brzim brodom, zvanim "Orientalna kraljica" otputovati u staru sijamsku prestonicu, Ajutaju. Osnovao ju je 1378. princ koji je tada pobegao iz svog rodnog grada Sukotaia zbog kuge koja je tamo harala. Ne primećujem kada okrećem stranice, nisam zapazila da je pao mrak. Neko drugi je upalio svetlo. Nisam čula signal TV Dnevnika. Pitam: ko je postao svetski prvak na Mondijalu u Parizu, Brazil ili Francuzi? Nijedan pravi muškarac ne bi mi poverovao da je jedna knjiga mogla tako da me zanese da nisam čula urlanje publike. - Ko je? - pitam. Knjiga me je zanela kao u negdašnje letnje veče za vreme dugog školskog raspusta.

Ne, ne mogu da zabeležim mesta koja su me posebno zainteresovala, kao što to obično radim. Počela bih da prepisujem knjigu Maje Herman Sekulić. Ostaviću da ujutru vidim da li je Erna Šulc, posle skoka na glavu, isplivala iz bazena.

Natanija, Izrael, 1999.

Ana Šomlo i Maja Herman

David Grosman

Lavlji med

Mit o Samsonu

Prevela sa hebrejskog Ana Šomlo
Geopoetika, 2006.

“Gospode, Gospode!” uzvikuje Samson sa gorčinom u srcu, “Opomeni me se, molim te, i ukrepi me, molim te, samo sada, o Bože! Da se osvetim jedanput Filistejima za oba oka svoja.”

Bio je to strašan krik nekoga ko zna da ga je Bog napustio i shvatio da je propustio i razočarao ga, jer nije izvršio veliku misiju radi koje je bio stvoren. Samson se obraća Bogu ovoga puta trima imenima: “Moj Gospodine” (*Adoni*), “Moj Bože” (*Jehovi*) i “Gospode” (*Elohim*). Izgleda da tako pokušava da uđe u božje srce, kroz sva njegova vrata, da stigne do mesta gde će mu se otvoriti svetlost nebeska, gde je Bog lično njega odabrao i uzeo ga k sebi još dok je bio u majčinoj utrobi i čiji je Duh pripremao Samsona celog njegovog života. On, naravno, nije znao da li će mu se Gospod ovoga puta obratiti kao što je to učinio kada je bio u pećini Etam i skoro izdahnuo od žeđi. U stvari, mnogo mu je svežije bilo sećanje kada je sebi rekao: “Izaći ću kao i pre i oteću se”. Na svoju nesreću, tada je bio otkrio da mu je Dalila odsekla kosu i oduzela snagu, a da ga je njegov Bog napustio.

S pomešanim osećanjima neizvesnosti, očajanja i nade, zgrabio je iz sve snage stubove, jedan svojom desnom, a drugi levom rukom “stubove na kojima stoji kuća”. Šta je prolazilo njegovim mislima u samrtnom času? Da li su mu, možda, u dodiru sa dva stuba, sećanjem prohujali njegovi roditelji, otac i majka, a sa tim i drevna tuga, večna, da u stvari nikada nije ni imao prave roditelje? Možda mu je kroz glavu prostrujala misao da su uvek bili njih *dvoje*, a da je među njih stavljen on, ili je žudeo da se postavi između njih i zagrlji ih, njih dvoje i samo njih, bez ičijeg stranog prisustva: među stubovima ovog hrama, ili dve lisice sa upaljenim buktinjama, ili dva krila gradske kapije Gaze (čak je i magarca, čijom je vilicom potukao Filistejce, Samson u svojoj pesmi udvostručio “Čeljušću magarećom jednu gomilu, dve gomile”).

Svoju je smrt u kuću doneo sam. On, što je bio, u stvari, od rođenja prognan iz svake kuće, čak iz majčinog stomaka, od koga su sve što je bilo njegovo lično oduzimali tokom čitavog njegovog života, onaj što nikada nije imao dom i što nikome nije istinski, zaista, pripadao, ni narodu iz koga je poticao, niti narodu kome su bacili njegovu dušu i telo. Sa mnogim je ženama spavao, ali nije imao čak ni svoje dete. On, čija pupčana vrpca, između

njega i njegovih roditelja, kao da je presečena sa obe strane, sada leži usred zgrade između dva potporna stuba (kakva ironija: najzad *bajt nahon* – pravi dom).

“Gospode, Gospode!” uzviknuo je slepi Samson “Opomeni me se, molim te, i ukrepi me, molim te, samo sada, o Bože!” Onda je povukao stubove iz sve snage i tek kada su počeli da pucaju i da se pokreću, znao je da ga Bog nije napustio. Sručio je zgradu na filistinske moćnike i sav narod koji se tamo nalazio. “I bi mrtvih koje pobi umirujući”, zapisano je: “više nego onih koje pobi za života svog...” I u istorijskim analima našeg vremena odjeknuće eho, gde ne može biti izostavljeno iz naših misli da je Samson, na izvestan način, bio prvi ubica-samoubica i mada su ondašnje prilike bile drugačije od naše svakodnevne realnosti na izraelskim ulicama. Možda je taj čin u ljudsku svest utisnut kao put ubistva i osvete, usmeren na nevine žrtve, što se poslednjih godina usavršava.

Samsona tek posle smrti dovode stvarno kući. “Posle dođoše braća njegova i sav dom oca njegovog, i uzeše ga, i vrativši se pogreboše ga između Saraje i Estola u grobu Manoja oca njegovog.” Ne zna se da li su to stvarno bila njegova braća koja su se, možda, rodila posle njega njegovim roditeljima ili su mu to bili rođaci ili, eventualno, samo saplemenici. Ali, čini se da se oko njega okuplja brojna porodica tek sada. Oni su to činili sa tugom i brigom, silazeći i noseći ga. Sahranili su ga tamo gde će najzad naći svoj pravi mir.

Samson se smirio. Ponekad tamo vlada potpuna tišina a kroz nju probija misao biblijskih komentatora koji nisu slučajno insistirali na reči *lefa'amo* koja se odnosi na Samsonovu snagu, a veoma je slična reči *pa'amon*, što znači –zvono. Smatrali su tako da je duh Božji zvonio pred njim kao zvonom. Jer, iznenada je utihnuo zvuk zvona koji se stalno čuo od trenutka kada je Duh počeo da budi Samsona. Celog svog života Samson je bio sličan džinovskom zvonu, zvonu kao providenju u Božjim rukama koje će lupati i zvoniti prema njegovoj želji u čudnom spoju zvukova koji ponekad odzvanjaju kao muzika, ali češće kao divlja i zaglušujuća larva u metežu. Zvono bedno, bučno, što odzvanja nesmanjenom jačinom, čiji se odjek raznosi i dostiže daljinu od plemena Dan do filistinskih gradova.

Ali, pre no što je utihnuo, u trenutku kada će biti uklesan u sećanje, svest, mit, verovanje i umetnost, Samson će obgrliti dva stuba zgrade i srušiće ih zajedno sa Filistincima i samim sobom. I u trenutku, poslednjem, kao i u svim svojim začuđujućim akcijama – bilo je sve jasno rečeno: “Neka duša moja premine kao što je celog života živela. Bez ijedne duše njoj stvarno bliske, u usamljenosti među strancima koji su neprestano nastojali da je povrede, ismeju i iznevere. Moja će duša umreti sa Filistincima”. *Januar 2003.*

Kako čita i piše Ana Šomlo

Anu Šomlo poznajem odavno. Bili smo onda manje sedi, a ona je izgledala tačno kao na slici sa korica ove svoje knjige... Bila su to vremena kada su svi ljudi čitali više nego danas, pa i pisali drugačije nego danas. Dugo smo radili zajedno, pre svega u časopisu *RTV teorija i praksa*, jedinom te vrste u zemlji. Znao sam kako Ana misli, da bih kasnije saznao i kako piše, ali nisam znao šta i kako čita. Sada mi je jasnije zašto bez čitanja nema ni pisanja, zašto bez suočavanja sa delima drugih čovek ne može biti siguran u ono što sam želi da kaže.

Dnevnik čitanja: MOJ SVET KNJIGA dobio sam usred leta, ali nisam ni pomišljao da ću o njemu imati prilike da govorim pod ovim uglednim krovom. Pogledao sam ga zato pomnije i prvi dobitak od toga je bolje upoznavanje autora, jer sam shvatio šta on prati, kako reaguje na nepregledni svet knjiga i književnih tema – i ljudski i stručno. Ana je, naime, i pisac i prevodilac, i hroničar, i kritičar... ali svemu tome prethodi posvećenost čitanju. Možda bismo to mogli da sažmemo u neizgovoreni moto: *Čitam, dakle postojim!*

Svet knjiga je veliki, ustalasani okean, a čoveka koji je u njemu svoj, preplavljuje *okeansko osećanje*, kao dete koje još pre rođenja lebdi u jedinstvenoj tečnosti. Sazrevanjem naši zaveslaji su sve snažniji, ali okean je sve nepregledniji. Gutamo jedne, no nastaju nove knjige – a samo jedna među njima je ova o samom čitanju, gde se ponekada učini da je realni život tek senka naših doživljaja pri čitanju.

Knjiga sa 30 priča-seansi o čitanju, izašla je u biblioteci simboličkog naziva *Testament*, što je oznaka iskustva i trajnosti. Ana Šomlo je izdvojila samo period od 1998. do 2007. godine, dakle poslednju deceniju, iako kaže da ovaj dnevnik vodi od kada je naučila da piše. Ne znam nikoga u okolini koji je bilo šta tako tiho i uporno radio celog života, jer čitanje nije tek pasija, pa ni profesija ni opsesija... čitanje je umeće, odluka ali i ozbiljan rad, dakle nešto što ima svoju svrhu i učinak, nemerljiv bilo čemu drugom. Najveći broj zapisa je iz prelomnih godina najnovije istorije ove zemlje, koju Ana pomno prati i preživljava kroz posete i tekstove. Tu nema nikakve distance, kritika je pronicljiva, ali setna, učešće brižno, ali s nadom.

Rekao bih: Dok Vi spavate, Ana čita; dok Vi snivate, Ana piše; dok Vi pričate, Ana plovi po onom okeanu... Kako izabrati ono što ćemo čitati ostaje prava tajna, koju ne razotkriva ni neka nova

knjiga, ni tomovi knjiga, ni kartoteka pisaca. Ana to priznaje i već u prvoj rečenici kaže: "Ponekad se čini da čovek *sudbinski naleće na knjigu* koju će pročitati, kao da mu je neka mistična igra namenila." U poslednjoj rečenici svojeg dnevnika, govoreći o knjizi originalne, duhovite Orli Kastel Blum, dodaje: "Potruđiću se da je prevedem, a poslužiću se savetom Amosa Oza, ovde pomenutog, a vi, ako želite da saznate nešto više o njoj, pročitajte je."

Niko ne zna koliko je sve autora i naslova pomenuto u dnevniku, koliko kultura i literatura, ali je sasvim sigurno da od prisvojnih prideva u Aninom rečniku dominiraju: "Moja, moje, naše...", što me je fasciniralo gotovo na svakoj stranici beležnice. Ne bih želeo da interpretacijom ovog stava utičem na vaš doživljaj ovog štiva, osim kroz uverenje da je time iskazan čvrst identitet i uspostavljena linija koja autora spaja sa prošlim, trenutnim i budućim na ovim prostorima. Jezik je vezivno tkivo jednog života, sudbine ljudi njegova građa, poruke sabraće po peru njegova hrana...

Dnevnik čitanja, koji je pred nama, osoben je po više dimenzija. Tu se ništa ne prepričava niti kategoriše, tu se autor suočava sa delima i temama drugih, često onih o kojima je pisala i koje je prevodila. Uvek je prijatno iznenađena, uvek zaronjena u delo o kojem nam govori i zato joj verujemo, a kada priznaje koga i šta još nije pročitala, ostaje nam samo da joj se pridružimo, jer malo će ko od nas uspeti i da prelista ono što je Ana već proučila. Možda bi ona mogla da nam svako veče u hiljadu i jednom nastavku "ispriča" po jednu knjigu...

Gotovo u svakom odlomku prepozna se "žica" fine duhovitosti, što će obradovati poštovaoce našeg pisca, a privući novog čitaoca. Za svoju profesiju novinara u aktuelnoj situaciji kaže: "Za sada mi je jedno oko na TV ekranu, a drugo na internetu. U ovo, multimedijско vreme neće biti čudno ako čovek postane razrok." U tekstu *Dar-mar posmoderne* piše: "Imala sam te noći strašne snove, da sam zaboravila svoj, a nisam naučila dobro nijedan jezik i da uskoro neću moći ni sa kim da se sporazumevam dok ne savladam postmodernu, koja se, izgleda, proširila i na farmaciju i lingvistiku."

Ana piše o životu književnih likova paralelno sa tekstom o svom ranijem i tekućem životu, o vremenima i sudbinama, o porodicama, seobama i putovanjima, o skrupuloznosti prevodioca, o tome da se neodgovorno može pisati (u svoje ime) ali ne i prevoditi, o slikama koje se u nama slažu i mešaju (na javi i u snu), o negdašnjoj otmenosti i današnjoj oholosti i pohlepi, o paranoji nacionalizma... piše o podmuklom delovanju biografije, o novinarima i političarima, državama u kojima je živela, Srbiji, Izraelu... Ona kaže da nikada nije brisala prašinu sa knjiga koje čita, da nije mogla da ne kupi knjigu koju čita, niti da pokloni onu koju nije pročitala... Ana pišući o knjigama u stvari sučeljava ljude i

kulture, epohe i predele... Svesna je funkcionalne vrednosti zaborava, kao i činjenice da "književno delo često bolje predstavlja određeni vremenski period od istorijske dokumentacije." Pita se: "Postoji li istoričar koji će o mom vremenu napisati istinu?" Dodaje da je "svet na pragu novog milenijuma potpuno podivljao"...

Jezik je jedna od ključnih tema, posebno jezik u rasejanju. Zapaža: "Koliko je jezik bitan dokazuje i to što su tamo ti ljudi bili Jevreji, a ovde su postali Rusi... Prošle nedelje uselio se u Izrael milioniti Jevrejin iz Rusije... Izrael je novi Vavilon... Danas u Izraelu, gde je zvanični jezik ivrit, govori se na 23 jezika koje su Jevreji doneli iz zemalja u kojima su se rodili... Možda se samo zadržala vekovna tuga proгона u očima..." Ili: "Čitaću na engleskom i zato nosim par rečnika, jer imam patološku potrebu da svaku reč koju znam i ne znam proveravam." "Svako saznanje", po dubokom uverenju jednog pisca kojeg Ana citira, "srazmerno je uloženom naporu", što i deca i ljudi danas prenebregavaju.

Ana se nikada ne krije – govori uvek šta je, ko je, odakle je, šta misli... a uvek joj ostane vremena i da malo "pecne": "Imala sam utisak da su svi ratovi na svetu završeni i da nikada neću uspeti da dokažem svoju hrabru prirodu. Sada više nisam hrabra i plašim se svih nedovršenih i budućih ratova." Pri jednom letu u Ameriku zapisuje: "Moj dnevnik je moja crna kutija.

Otkrili smo, tako, jednu začitano i načitano Anu Šomlo. Hvala joj na putovanju!

U Beogradu, u Njegoševoj 19a

Branislav Jakovljević

Poznajete li Anu Šomlo?

Sa piscem, prevodiocem i književnim kritičarem Anom Šomlo razgovarali smo neposredno pred njen odlazak u Izrael. Sticajem svima nama dobro poznatih okolnosti, umesto o književnosti, razgovor sa ovom višestruko nadarenom ženom započeli na temu, daleko bližoj politici - u poslednje vreme mnogo pominjanom odnosu između srpskog i jevrejskog naroda.

- Mada se često kaže da su Srbi i Jevreji slični narodi, ja ne mislim da je to tačno, iako to danas ne zvuči popularno. U srpskoj sredini Jevreji su bili bolje primani nego u mnogim drugim, ali i pretpostavka da je ovde sve oduvek bilo idealno nije objektivna. Recimo, još u ovom veku oni su iz Šapca dolazili u Beograd, jer nisu mogli da pohađaju gimnaziju, bilo je izliva antisemitizma kod Vase Pelagića i nekih drugih intelektualaca, a Jevreji nisu smeli da otvaraju radnje u izvesnim delovima grada.

To nije uvek bilo tako, ali i sama sam 1967. godine, kada sam na televiziji radila kao novinar, doživela da me isključe posle izbijanja rata na Bliskom istoku. Poverenje sticano tokom 10 godina rada na Televiziji Beograd odjednom je nestalo. Kada je Šmuel Josef Agnon dobio Nobelovu nagradu za književnost, priredila sam prilog za Televiziju Beograd, „Borbu“ i „Politiku“, jer niko do tada ovde za njega nije čuo.

Posle pomenutog sukoba „Nolit“ mi je vratio rukopis prevedene knjige. Kolege su prelazile na drugu stranu ulice, objašnjavajući mi da apsolutno veruju u moju lojalnost, ali takva je politika... Bilo je, naravno, i onih koji su se žestoko borili da opstanem, ali oni su na žalost prošli gore nego ja. Ipak je većina glasala da budem isključena iz informativno-političke redokcije.

U vreme kad je moja ćerka imala mesec dana, zadržavali su me do ponoći, ispitujući me da li radim za CIJU ili cionizam, zamerano mi je, između ostalog, što sam deci dala jevrejska imena. Posle završetka studija bila sam u Izraelu na postdiplomskim studijama (1957-1959). Toga su se posle deset godina setili i propitivali me zašto i kako sam bila. Neki od tih kolega dvadesetak godina posle, zvali su me da bi me pitali kako da se učlane u Društvo srpsko-jevrejskog prijateljstva.

Opet, moja porodica i ja imamo mnogo prijatelja. Za vreme rata u Negotinu nam je porodica doktora Mitrovića spasla živote, rizikujući svoje sopstvene, kao i porodica Todorović iz Štubika koja nas je kasnije čuvala.

Stiče se utisak da je današnje poređenje i poistovećivanje Srba i Jevreja u neku ruku poli-

tički trend, kao što je to bio anticionizam krajem šezdesetih.

Šovinizam je danas mnogo više uperen prema drugim nacijama nego prema Jevrejima. Strašno je što su neki ljudi svedeni na građane drugog reda. Ja sam po svojim ubeđenjima Jugosloven i za mene je potpuno svejedno da li je neko musliman, Hrvat, Srbin ili Jevrejin. Danas to javno reći može biti opasno, ali ja nikada nisam prihvatila merila podobnosti koja su kod nas postojala i nekada i sada. Ni sada nisam „podobna“ kao ni pre dvadeset godina. Mislim da je uvek bolje biti protiv, nego uvek za.

Antisemitizma, na žalost, ima još uvek. Zapanjena sam činjenicom da moj prijatelj Dragoš Kalajić, čija je bila ideja da objavim knjigu „Glasovi dijaspore“, sada u štampi i na televiziji govori kako je za sve što je loše u Evropi kriva jevrejsko-masonska zavera. Boli me i to što niko ne reaguje na tekstove u „Dugi“ u kojima se govori da svi koji se ne prezivaju na „ić“ treba da odu odavde ili promene prezime. Ako neko može da napiše tekst koji nije samo odraz antisemitizma, već i ksenofobije, ako profesor Mihajlo Marković može da daje takve izjave, onda je to pogubno za ovu sredinu.

Na manifestaciji „Sefarad 92“ bila je priređena neobična izložba ključeva koje su Jevreji pre 500 godina poneli iz svojih kuća u Španiji. Da li ćete vi poneti svoj ključ sada, kada odlazite u Izrael?

- Veoma me je potreslo kada sam čula da su sarajevski Sefardi, tačno pet vekova posle proterivanja iz Španije, ovog puta poneli samo svoje ključeve iz Sarajeva. Ja ne napuštam Beograd, ovde se osećam kod kuće, imam mnogo prijatelja i porodicu. Moja deca žive u Izraelu i ja želim da budem sa njima, a sem toga boravak tamo može biti od koristi za rad kojim se bavim. Upravo sada radim na Hebrejsko-srpskom rečniku, koji do sada kod nas nije postojao i taj posao treba da završim u Izraelu do kraja ove godine. Mislim da mi predstoji jedan vrlo zanimljiv period rada, pri tome se nadam da ću često biti ovde, u Beogradu.

Prijatelji me najčešće pitaju da li strepim od toga što će me u Izraelu sačekati gotovo identična situacija kao što je ova ovde, od rata do unutarpolitičkih napetosti. Mene tamošnja situacija ne pogađa kao ova ovde. Da je neko spolja napao Jugoslaviju, to bi za mene naravno bilo tragično i strašno, ali ne bih imala ovo osećanje poniženosti i tuge, jer se međusobno uništavamo. Sa druge strane, raduje me što nisam izgubila prijatelje koje sam imala svuda u negdašnjoj Jugoslaviji, što još uvek svuda imam prijatelje koji misle i brinu o meni, kao što i ja mislim o njima. Mržnja koju su zapodenuili političari nije potpuno preovladala u ljudima i verujem da će na kraju ti političari

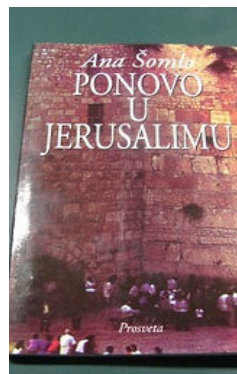
izgubiti rat, a da će prijateljstvo bez obzira na njihove granice, opstati i trajati.

<https://www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs>

9. novembar 1992.

Posle 26 godina ponovo u Jerusalimu, 1985.

Nisam „podobna“ kao ni pre dvadeset godina. Mislim da je uvek bolje biti protiv, nego uvek za.

Sa Balfurom i Tiferet Hakak 1992. u Beogradu

Sa Danom, Tijanom i Majom u Čikagu

Sa Elom 2015.

U Nataniji, proslava rođendana

U ovom broju

Ana Šomlo: *Autobiografija*

Slavica Garonja: *Uvek ovde, ponekad tamo ili dvojezičnost kao sudbina*

Filip David: *Moj svet knjiga*

Ana Šomlo: *Plovim južnim morima*

David Grosman: *Lavlji med*

Prvoslav S. Plavšić: *Kako čita i piše Ana Šomlo*

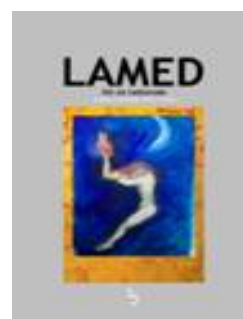
Branislav Jakovljević: *Poznajete li Anu Šomlo?*

Ne zaboravite da otvorite
www.makabijada.com

http://balkansehara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar
www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/214226803

Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 6114

e-mail: ninic@bezeqint.net

<https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed>

*Logo Lameda je rad slikarke
Simonide Perice Uth iz Vašingtona*